




Data akceptacji: 6.09.2022

Data publikacji: 20.12.2022

Norbert Rogosz

Emerytowany pracownik naukowy
Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach

norbert.rogosz@us.edu.pl

 <https://orcid.org/0000-0002-9570-0610>

Edylat G. Juliusza Cezara (65 rok przed Chr.) i jego polityczne konteksty

Abstrakt: Autor artykułu omawia aktywność publiczną G. Juliusza Cezara w trakcie sprawowania przez niego urzędu edyla kurulnego w 65 roku przed Chrystusem. Swoją uwagę koncentruje nie tylko na działaniach Cezara wynikających z posiadanych przez niego wówczas uprawnień łączących się z tym stanowiskiem. Akcentuje także wykraczające poza nie posunięcia polityczne Cezara, związane z nimi intrygi oraz będące ich efektem rozgrywki, w które był on zaangażowany. Dlatego autor artykułu wiele uwagi poświęcił również politycznym powiązaniom Cezara — politykom, z którymi wówczas ściśle współpracował, oraz przeciwnikom, z którymi się wtedy na forum publicznym ścierał, a także najważniejszym ówczesnym rzymskim ugrupowaniom, czyli popularom i optymatom.

Słowa kluczowe: edyl, Cezar, Krassus, Bibulus

Kariera publiczna G. Juliusza Cezara należała w czasach Republiki Rzymskiej do najbardziej imponujących¹. Mimo to jego osiągnięcia są znane bardzo nierównomiernie, najlepiej bowiem orientujemy się w tych jego dokonaniach, którymi w poważnym stopniu wpłynął na dzieje Rzymu, czy w tych mających charakter sensacji². Inne, np. z początkowego okresu jego kariery, opracowano mniej dokładnie.

¹ Zestawienie osiągnięć Cezara: *Index of Careers*, w: T.R.S. Broughton, *The Magistrates of the Roman Republic*, vol. 2: 99 BC—31 BC, New York 1952, s. 575. Zob. też: Suet., *Iul.* 1—89; Plut., *Caes.* 1—69. Ich kompleksowe omówienie zob. np.: M. Gelzer, *Caesar. Der Politiker und Staatsmann*, Wiesbaden 1960; J. Carcopino, *Jules César*, Paris 1968; L. Canfora, *Giulio Cesare*, Roma—Bari 1999. Daty w artykule odnoszą się do czasów przed narodzeniem Chrystusa.

² Za takie sukcesy Cezara można uważać: zdobycie stanowiska najwyższego kapłana (*pontifex maximus*), pierwszy konsulat, podbój Galii, zwycięstwa odniesione w czasie drugiej wojny domowej czy sięgnięcie po jedynowładztwo w Rzymie w ostatnim okresie życia.

Bez wątpienia zaliczyć do nich należy także edylat, sprawowany przez niego w 65 roku, mimo że w jego trakcie zaskakujących wydarzeń i skandali nie brakowało. Gdy pełnił ten urząd, był politykiem jeszcze w miarę młodym³, nie tak sławnym jak w latach późniejszych, jednak niektóre podejmowane przez Cezara działania już wtedy miały istotny wpływ na rozwój sytuacji w Republice⁴. Zbadanie jego poczynañ w tym czasie jest więc w pełni uzasadnione.

W starożytnych źródłach o aktywności Cezara na forum publicznym w czasie, gdy był edylem, zachowały się bardzo skromne informacje. Konkretnych danych jest w nich niewiele. Ponadto wiadomości na ten temat znaleźć można zaledwie w kilku tekstach. Najważniejszymi są jego żywoty napisane przez Swetoniusza i Plutarcha z Cheronei⁵, brak w nich jednak kompletnej informacji. Widać też, że autorzy ci starali się akcentować wydarzenia sensacyjne. Oprócz informacji wartościowych we wskazanych żywotach można również napotkać dane o wątpiwej wiarygodności, niezaskługujące na zaufanie. Mimo to, zwłaszcza w porównaniu z pozostałymi pisarzami antycznymi, biografowie ci działalność Cezara w trakcie piastowania stanowiska edyla przedstawili w miarę dobrze i stosunkowo obszernie⁶. Drobne wzmianki, dotyczące tylko niektórych jej aspektów, można ponadto znaleźć w *Commentarii de bello civile* Cezara, w dziełach: Wellejusza Paterkulusa, Appiana z Aleksandrii i Kasjusza Diona, a także w encyklopedycznym przekazie Pliniusza Starszego oraz w mowie o prawie agrarnym autorstwa Cycerona⁷. Z powodu niezadowalającego stanu bazy źródłowej aktywność Cezara w 65 roku da się więc odtworzyć dość ogólnie i w zasadzie tylko w zarysie. W dodatku pewne tezy można postawić

³ Jednoznacznie określić go wtedy jako polityka młodego jednak nie sposób. Od jego kwe-stury minęło już bowiem kilka lat. Niewykluczone, że urzędu tego nie osiągnął w najwcześniejszym możliwym wieku, lecz później (zob. N. Rogosz, *Wokół datacji kwestury G. Juliusza Cezara*, w: *Florilegium. Studia ofiarowane profesorowi Aleksandrowi Krawczukowi z okazji dziewięćdziesiątej piątej rocznicy urodzin*, red. E. Dąbrowa, T. Grabowski, M. Piegoń, Kraków 2017, s. 221–231. Inaczej: A. Goldsworthy, *Cezar. Życie giganta*, przeł. K. Kuraszkiewicz, Warszawa 2018, s. 107). W 65 roku Cezar miał już 35, a może nawet 37 lat. Zob. w tym kontekście: H. Gesche, *Caesar*, Darmstadt 1976, s. 11–13; E. Badian, *From the Iulii to Caesar*, w: *A Companion to Julius Caesar*, ed. M. Griffin, Wiley—Blackwell 2009, s. 16.

⁴ Odnieść to należy zwłaszcza do tych posunięć Cezara, które realizował w porozumieniu z tak wpływowym politykiem jak M. Licyniusz Krassus (Suet., *Iul.* 9.1; zob. Plut., *Caes.* 6).

⁵ Suet., *Iul.* 9–11; Plut., *Caes.* 5.5–6.5.

⁶ Taka ocena informacji Swetoniusza i Plutarcha dotyczących edylatu Cezara jest jednak zasadna tylko przy konfrontowaniu ich relacji z innymi przekazami. Dość obszernie odnieśli się również, zwłaszcza Swetoniusz (*Iul.* 9), Plutarch (*Caes.* 5.5) w mniejszym stopniu, do działań podejmowanych przez Cezara wcześniej, gdy był edylem desygnowanym.

⁷ Niektóre odnoszą się również do wydarzeń wspomnianych także przez Swetoniusza i Plutarcha. Zob. kolejno: *Caes.*, *Bell. civ.* 3.16.3; *Vell. Pat.* 2.43.4; *App.*, *BC* 2.1.3; *Cass. Dio* 37.8.1–2; *Plin.*, *Nat. hist.* 33.53; *Cic.*, *Leg. agr.* 1.1, 2.41–44. Zob. też: *Sall.*, *Cat.* 49.3.

jedynie w odniesieniu do niektórych, najbardziej nagłośnionych jego poczynań. Inne muszą pozostać w sferze przypuszczeń.

Badacze współcześni edylatem Cezara interesowali się niezbyt często, a przy tym powierzchownie. W porównaniu bowiem z późniejszymi, bardziej intrygującymi etapami jego kariery wydaje się on mało zajmujący. W rezultacie prac poświęconych działalności Cezara tylko w czasie, gdy był edylem, brak. Informacje dotyczące tej problematyki można jednak znaleźć w opracowaniach zakrojonych szerzej. Podstawowe dane na ten temat zamieścili w swoich publikacjach Seidel⁸ oraz Strasburger⁹. Więcej informacji zawierają prace Ross Taylor oraz Meiera poświęcone różnym aspektom politycznej kariery Cezara¹⁰ czy sytuacji wewnętrznej Republiki w ostatnich dziesięcioleciach jej funkcjonowania¹¹. Wiadomości o poczynaniach Cezara w czasie jego edylatu można też znaleźć w artykułach: Jonesa dotyczącym pierwszego sprzysiężenia Katyliny¹², Salmona oraz Jonesa odnoszących się do relacji między Cezarem a Krassusem i Katyliną¹³ czy Johna, Sumnera, Havasa, Greya i Ramseya wiążących się z wyborami konsularnymi w 66 roku¹⁴. Można się na nie również natknąć w biografii Cezara czy Krassusa¹⁵ oraz w różnych opracowaniach syntetycznych¹⁶.

⁸ J. Seidel, *Fasti aedilici*, Breslau 1908.

⁹ H. Strasburger, *Caesars Eintritt in die Geschichte*, München 1938.

¹⁰ L. Ross Taylor, *Caesar's Early Career*, „Classical Philology” 1941, vol. 36, s. 113—132; eadem, *Caesar and the Roman Nobility*, „Transactions and Proceedings of the American Philological Association” 1942, vol. 73, s. 1—24; eadem, *The Rise of Julius Caesar*, „Greece & Rome” 1957, vol. 4, s. 10—18; Ch. Meier, *Caesar's Early Political Career*, w: *Julius Caesar*, ed. D. Nardo, San Diego 2002, s. 27—34.

¹¹ L. Ross Taylor, *Party Politics in the Age of Caesar*, Berkeley 1949.

¹² F.L. Jones, *The First Conspiracy of Catiline*, „The Classical Journal” 1938, vol. 34, s. 410—422.

¹³ E.T. Salmon, *Catiline, Crassus and Caesar*, „American Journal of Philology” 1935, vol. 56, s. 302—316; F.L. Jones, *Crassus, Caesar, and Catiline*, „Classical Weekly” 1935—1936, vol. 29, s. 89—93.

¹⁴ C. John, *Sallustius über Catilinas Candidature im Jahre 688*, „Rhenisches Museum” 1874, Bd. 31, s. 401—434; G.V. Sumner, *The Consular Elections of 66 BC*, „Phoenix” 1965, vol. 19, s. 226—231; L. Havas, *Notes sur la candidature de Catilina en 66 avant notre ère*, „Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis” 1973, t. 9, s. 33—40; E.W. Gray, *The Consular Elections Held in 65 B.C.*, „Antichthon” 1979, vol. 13, s. 56—65; T. Ramsey, *Cicero, pro Sulla 68 and Catiline's Candidacy in 66 B.C.*, „Harvard Studies in Classical Philology” 1982, vol. 86, s. 121—131.

¹⁵ Na przykład: M. Gelzer, *Caesar...*; J. Carcopino, *Jules César...*; B.A. Marshall, *Crassus. A Political Biography*, Amsterdam 1976; A.M. Ward, *Marcus Crassus and the Late Roman Republic*, Columbia—London 1977; L. Canfora, *Giulio Cesare...*; M. Piegoń, *Krassus. Polityk niespełnionych ambicji*, Kraków 2014; A. Goldsworthy, *Cezar...*

¹⁶ Na przykład: T.P. Wiseman, *The Senate and the Populares, 69—60 B.C.*, w: *Cambridge Ancient History*, vol. 9: *The Last Age of the Roman Republic, 146—43 B.C.*, eds. J.A. Crook, A. Lintott, E. Rawson, Cambridge 1994, s. 327—367; R. Syme, *Rewolucja rzymska*, przeł. A.M. Baziór, Po-

Omawiając edylat Cezara, należy mieć na uwadze to, że godność tę sprawował w okresie bardzo ostrych oraz intensywnych rozgrywek między optymatami a popularami, które poważnie wpłynęły na polityczny wydzźwięk niektórych jego posunięć. Gdy tarcia te się rozwijały, Cezar dopiero rozpoczynał swoją karierę¹⁷. Jednakże już w latach poprzednich dał się poznać jako przeciwnik dominujących wtedy w Republice arystokratów o konserwatywnej orientacji, kojarzonych ze środowiskiem byłych sullańczyków. Wpływ na to miały niewątpliwie rodzinne tradycje, osobiste doświadczenia i dotychczasowa działalność publiczna¹⁸. W jej trakcie zdążył się wykazać rzadko spotykaną ambicją, zdecydowaniem oraz skłonnością do podejmowania działań niezgodnych z prawem. Był więc politykiem nieobliczalnym¹⁹. Szukał powiązań z najbardziej wpływowymi Rzymianami²⁰. Nie liczył się z pieniędzmi, gonił za popularnością i rozgłosem. Dążył do zrobienia wielkiej kariery za wszelką cenę. Wykazywał się też zručnością i elastycznością, dostosowując się do aktualnych okoliczności²¹. Potrafił wykorzystać każdą nadarżającą się sytuację do osiągnięcia korzyści i wytyczonego celu. Dzięki takim cechom z powodzeniem uczestniczył w toczących się wtedy rozgrywkach przeciwko optymatom²².

znań 2009; K. Bringmann, *Historia republiki rzymskiej. Od początków do czasów Augusta*, przeł. A. Gierlińska, Poznań 2010.

¹⁷ Rozpoczęły się one w 68 roku. Cezar prawdopodobnie sprawował wtedy jeszcze urząd kwestora w Hiszpanii Dalszej, być może objęty w poprzednim roku (Suet., *Iul.* 6.1, 7.1; Plut., *Caes.* 5.3. Omówienie datacji kwestury Cezara zob. N. Rogosz, *Wokół datacji kwestury...*, s. 221–231). Nie można jednak wykluczyć, że po przedwczesnej rezygnacji z tego stanowiska był w trakcie podróży do Galii Przedalpejskiej lub już w niej przebywał (Suet., *Iul.* 7.1, 8). O tym: N. Rogosz, *Gajusz Juliusz Cezar a kwestia obywatelstwa rzymskiego mieszkańców kolonii latyńskich w Galii Przedalpejskiej*, w: *W kręgu antycznych politei. Księga jubileuszowa ofiarowana profesorowi Janowi Ilukowi*, red. W. Gajewski, I. Milewski, Gdańsk 2017, s. 342–344.

¹⁸ Suet., *Iul.* 10–11; Plut., *Caes.* 5.1–2, 5.5–6.4. Wykształciła się ona ze względu na: jego kolicacje z G. Mariuszem (Plut., *Caes.* 1.1, 5.1–2; zob. Suet., *Iul.* 6.1, 11), perypetie z L. Korneliuszem Sullą (Suet., *Iul.* 1; Plut., *Caes.* 1) oraz niektóre posunięcia z lat wcześniejszych (Suet., *Iul.* 5, 8). Zob. też: M. Jaczynowska, M. Pawlak, *Starożytny Rzym*, Warszawa 2008, s. 132; K. Bringmann, *Historia republiki rzymskiej...*, s. 278.

¹⁹ Świadczyły o tym już pierwsze posunięcia Cezara na arenie politycznej (Suet., *Iul.* 1.2, 4.1, 5, 6.1), wspomniana przedwczesna rezygnacja ze sprawowania kwestury, a zwłaszcza jego poczynania w Galii Przedalpejskiej (Suet., *Iul.* 7.1, 8; Plut., *Caes.* 1.1, 4.1–6.4).

²⁰ Przed 66 rokiem wskazywały na to jego dyskretne dążenia do związania się z Gn. Pompejuszem (Suet., *Iul.* 7.1, 8, 6.2; Plut., *Caes.* 5.3; N. Rogosz, *Gajusz Juliusz Cezar...*, s. 346–352), a od tego roku posądzanie go o współdziałanie z M. Licyniuszem Krassusem (Suet., *Iul.* 9).

²¹ Zob. w tym świetle: Suet., *Iul.* 2; 4.1, 7.1, 10–11; Plut., *Caes.* 1.3, 2.1–4, 4.1–3, 5.1–6.4.

²² O aktywności politycznej Cezara w latach 69–66: Suet., *Iul.* 6.1–9.1; Plut., *Caes.* 5.1–5.5; L. Ross Taylor, *Caesar's Early Career...*, s. 122–125; eadem, *Caesar and the Roman Nobility...*, s. 13–16; eadem, *The Rise of Julius Caesar...*, s. 14–15; M. Gelzer, *Caesar...*, s. 28–33; R. Syme, *Rewolucja rzymska...*, s. 25.

Dla Cezara 66 rok, w którym starał się o urząd edyla kurulnego, był bardzo trudny. Mogący go wesprzeć Pompejusz przebywał bowiem na Wschodzie. W Rzymie nie było go więc zarówno przed wyborami, jak i w ich trakcie²³. Dlatego Cezar musiał szukać nowego protektora i sojusznika. Stał się nim Krassus — bardzo wpływowy rywal Pompejusza i najbogatszy wówczas Rzymianin²⁴. Świadczy o tym współpraca obydwu polityków, ujawniona jeszcze przed końcem tego roku²⁵.

Jedną z przyczyn dążenia Cezara do związania się z Krassusem była zapewne konieczność znalezienia środków na sfinansowanie kampanii wyborczej. Krassus dzięki swojemu majątkowi mógł Cezara w tym zakresie wspomóc. Miał też dobre kontakty z rzymskimi finansistami²⁶, co również miało znaczenie. Skąd jednak Cezar czerpał wtedy pieniądze na wsparcie swoich zabiegów o godność edyla, nie wiemy na pewno.

Wielką niewiadomą są też wybory, w których Cezar w 66 roku wziął udział. Nie orientujemy się bowiem, ilu kandydatów zabiegało wówczas o stanowiska edylów. Nie jest również znany przebieg ich rywalizacji. Podobnie nic nie można powiedzieć o staraniach Cezara²⁷. Ze względu na wcześniejsze antyoptymackie

²³ Wskazuje na to powierzenie Pompejuszowi już w początkowym okresie trybunatu Maniliusza dowództwa w wojnie toczonej z Mitrydatesem, królem Pontu. W efekcie bowiem musiał jak najszybciej udać się do armii Lukullusa, przejąć ją, a także zorganizować dalszą kampanię przeciw Mitrydatesowi: Plut., *Pomp.* 30.1—31.1; App., *Mithr.* 90.411—91.415, 96.445—97.448; Cass. Dio 36.42.4—43.2, a także: Liv., *per. C.*; Vell. Pat. 2.33.1—2; M. Gelzer, *Pompeius*, München 1949, s. 87—89; K. Christ, *Pompeius. Der Feldherr Roms*, München 2004, s. 67—69.

²⁴ Około dziesięć lat później, w 55 roku, przed wyruszeniem na Wschód, na wojnę z Partami, sam Krassus oszacował swój majątek na 7100 talentów (Plut., *Crass.* 2.2). Pomnażał go jednak bardzo kontrowersyjnymi metodami: Plut., *Crass.* 1.2—3.1, 6.6—7; F.E. Adcock, *Marcus Crassus Millionaire*, Cambridge 1966, s. 15—20; B.A. Marshall, *Crassus...*, s. 14—17; M. Piegdoń, *Krassus...*, s. 51—52, 56—58.

²⁵ Według Swetoniusza (*Iul.* 9.1—3) wspomniało o tym dość liczne grono autorów. Zob. też: Liv., *per. Cl.* Kontakty te zapoczątkowały ich dłuższe współdziałanie: Suet., *Iul.* 11, 18.1, 19.2; Plut., *Caes.* 11.1, 13.2; *Crass.* 7.5—6, 13.2—3, 14.1—2; App., *BC* 2.8.26, 9.33; J. Carcopino, *Jules César...*, s. 134—141; B.A. Marshall, *Faustus Sulla and Political Labels in the 60' and 50' BC*, „Historia” 1984, Bd. 33, s. 208; N. Rogosz, *Polityczna rola senatu w Republice Rzymskiej w latach 59—55*, Katowice 2004, s. 46—47.

²⁶ Zob. w tym kontekście: Cic., *Ad Att.* 1.16.5, 17.9; Sall., *Cat.* 48; Plut., *Crass.* 1—2, 7.6; *Caes.* 11.1; Flor. 2.13.10; N. Rogosz, *Polityczna rola...*, s. 47; M. Piegdoń, *Krassus...*, s. 104—106.

²⁷ Informacje o wyborach edylów w tym roku nie zachowały się. Dysponujemy jedynie danymi odnoszącymi się do elekcji konsulów. Zob. A. Neuendorff, *Die römischen Consulwahlen von 78—49 v. Chr.*, Breslau 1913, s. 22—25; J. Linderski, *Rzymskie zgromadzenie wyborcze od Sulli do Cezara*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1966, s. 119—120; A. Jakobson, *Elections and Electioneering in Rome. A Study in the Political System of the Late Republic*, Stuttgart 1999, s. 34—35.

wystąpienia Cezara²⁸ należy założyć, że był wtedy wspierany przez Rzymian powiązanych z popularami. Przecistawiali mu się natomiast zapewne ich przeciwnicy — optymaci. Na pewno wiadomo jedynie, że Cezar znalazł się wśród zwycięzców. Oprócz niego na urząd edyla kurulnego wybrano jeszcze M. Kalpurniusza Bibulusa. Pośrednio świadczą o tym informacje Cezara, Swetoniusza i Kasjusza Diona, na których opierają się także współcześni badacze, np.: Seidel, Ross Taylor, Hofmann-Löbl, Meier, Gruen czy Steel²⁹. Edylami plebejskimi zostali natomiast: młodszy brat Cycerona — Kw. Tulliusz Cyceron oraz G. Wergiliusz Balbus³⁰.

Prawdopodobnie wybory edylów na 65 rok przebiegły spokojnie, bez sensacji. Być może jednak bardzo skromne informacje na ich temat są wynikiem skupienia uwagi antycznych autorów na ostrej walce o konsulat, a także głośnej aferze wyborczej, do której doszło z tego powodu³¹. Mogły się też do tego przyczynić zbliżające się wybory cenzorów. O tę prestiżową godność zabiegali bowiem wtedy wspomniany już Krassus oraz jeden z czołowych optymatów — Kw. Lutacjusz Katulus. Wiadomo zaś, że politycy ci reprezentowali przeciwstawne sobie opcje, a ich wzajemne relacje nie były najlepsze³².

O Cezarze zrobiło się w Rzymie głośno na przełomie roku 66 i 65. Podejrzewano go bowiem o uczestniczenie w spisku zawiązanym razem z Krassusem oraz skazanymi za nadużycia wyborcze P. Korneliuszem Sullą i P. Autroniuszem Petusem, których dopuścili się w trakcie zabiegów o stanowiska konsulów. Podkreślił to Swetoniusz, podobnie niektórzy historycy współcześni, tacy jak: Fuller, Gesche,

²⁸ Wyeksponowali je Swetoniusz (*Iul.* 5, 8) oraz Plutarch (*Caes.* 4.1—2). Ten drugi wskazał też, że przyczyniły się one do wzrostu popularności Cezara wśród mieszkańców stolicy: *Caes.* 5.1—2. Zob. też: *Caes.* 4.2—3.

²⁹ *Caes.*, *Bell. civ.* 3.16.3; *Suet.*, *Iul.* 10.1; *Cass. Dio* 37.8.1; J. Seidel, *Fasti aedilici...*, s. 58; L. Ross Taylor, *Caesar's Early Career...*, s. 125—131; eadem, *Party Politics...*, s. 30—31; I. Hofmann-Löbl, *Die Calpurnii*, Frankfurt am Main 1996, s. 187; Ch. Meier, *Caesar's Early Political Career...*, s. 33; E.S. Gruen, *Caesar as a Politician*, w: *A Companion to Julius Caesar...*, s. 25; C. Steel, *Friends, Associates and Wives*, w: *A Companion to Julius Caesar...*, s. 116.

³⁰ *Cic.*, *Q. fr.* 1.2.7; *Att.* 1.4.1; *Planc.* 95. Zob. J. Seidel, *Fasti aedilici...*, s. 58—59; T.R.S. Broughton, *The Magistrates...*, s. 158.

³¹ Wzmianki na ten temat zamieścili: Cyceron (*Sull.* 11.49—50.81; *Fin.* 2.62), Sallustiusz (*Cat.* 18), autor perioch Liwiuszowego dzieła (*per.* 101), Askoniusz (75.88 Cl.), Swetoniusz (*Iul.* 9) i Kasjusz Dion (36.44.3—5). Znajdują się także w *Scholia Bobiensia* (78—79 St.). Zob. też: A. Neuen-dorff, *Die römischen Konsulwahlen...*, s. 22—25; G.V. Sumner, *The Consular Elections...*, s. 220—231; J. Linderski, *Rzymskie zgromadzenie...*, s. 119—120; L. Havas, *Notes...*, s. 33—40.

³² Ujawniło się to zwłaszcza w trakcie sprawowania przez nich cenzury: *Plut.*, *Crass.* 13.1—2; *Cass. Dio* 37.9.3. Zob. też: *Cic.*, *Balb.* 50; *Leg. Agr.* 2.44; J. Suolahti, *The Roman Censors. A Study on Social Structure*, Helsinki 1963, s. 468, 471—472; R. Seager, *Pompey. A Political Biography*, Berkeley—Los Angeles 1979, s. 60; A.E. Astin, *Censorships in the Late Republic*, „Historia” 1985, Bd. 34, s. 177.

Will, Piegdoń, Levick czy Morstein-Marx³³. Po Rzymie krążyły wtedy pogłoski o bulwersujących planach spiskowców. Z początkiem 65 roku zamierzali oni — jak głosiły owe plotki — wymordować wrogich sobie senatorów według ułożonej listy. Następnie planowali obwołać Krassusa dyktatorem. Cezar natomiast miał zostać jego pomocnikiem, czyli dowódcą jazdy (*magister equituum*)³⁴. Spiskowców posądzano także o dążenie do przywrócenia władzy konsulom desygnowanym skazanym za wspomniane nadużycia wyborcze, a odebrania jej tym, których wybrano w ich zastępstwie, czyli L. Aureliuszowi Kottcie i L. Manliuszowi Torkwatusowi³⁵. Miały ich do tego skłonić konkretne motywy. Sullę i Autroniusza dążenie do odzyskania odebranego im konsulatu oraz — jak się należy domyślać — ratowanie swoich karier³⁶. Krassusa natomiast — konflikty z optymatami utrudniającymi mu realizację planów wobec Transpadanów i Egiptu oraz zamiar uzyskania czołowego miejsca w państwie³⁷. Cezara zaś — chęć przyspieszenia kariery, czyli pogoń za godnościami, władzą, sławą, zwłaszcza dążenie do uzyskania większego znaczenia; ponadto zasłużenie się Krassusowi czy spleta zobowiązań wobec niego³⁸.

Kilka lat po tych wydarzeniach informacje takie — o motywach czołowych uczestników tego spisku — szerzył np. G. Skryboniusz Kurion Starszy, były konsul z 76 roku, zdeklarowany optymata³⁹, czy M. Kalpurniusz Bibulus — w wymierzonych przeciwko Cezarowi edyktach pisanych w trakcie wspólnego sprawowania z nim konsulatu w 59 roku⁴⁰. Zamieścił je też w swoim nieprzychylnym Cezarowi

³³ Suet., *Iul.* 9.1; J.F.C. Fuller, *Julius Caesar. Men, Soldier and Tyrant*, London 1965, s. 60; H. Gesche, *Caesar...*, s. 24—26; W. Will, *Julius Caesar. Eine Bilanz*, Stuttgart—Berlin—Köln 1992, s. 24—25; M. Piegdoń, *Krassus...*, s. 99—104; B. Levick, *Catiline*, London—New Delhi—New York—Sydney 2015, s. 35—37; R. Morstein-Marx, *Julius Caesar and the Roman People*, Cambridge 2021, s. 36. Szersze omówienie kwestii łączących się z tym sprzysiężeniem zob. w pracach cytowanych w przyp. 12—14.

³⁴ Suet., *Iul.* 9.1. Zob. A. Neuendorff, *Die römischen Consulwahlen...*, s. 24—25 oraz literaturę z przyp. 33. Wielu nadmienających o tym spisku autorów antycznych udziału w nim obydwu tych polityków jednak nie odnotowało: Cic., *Sull.* 11, 49—50, 81; *Fin.* 2.62; Sall., *Cat.* 18; Liv., *per.* 101; Ascon. 75, 88 Cl.; Cass. Dio 36.44.3—5; *Schol. Bob.* 78—79 St.

³⁵ Sall., *Cat.* 18; Suet., *Iul.* 9.1.

³⁶ Sall., *Cat.* 18; Suet., *Iul.* 9.1. Zob. też: Cic., *Sull.* 11, 49—50, 81; *Fin.* 2.62.

³⁷ Przed objęciem cenzury owe priorytety Krassusa nie były łatwo uchwytnie. Przestały być tajemnicą dopiero w trakcie sprawowania przez niego tej godności, gdy doszło do konfliktu między nim a jego kolegą na urządzie, Katulusem: Plut., *Crass.* 13.1; Cass. Dio 37.9.3.

³⁸ Ówczesne zamysły Cezara dobrze ujął Swetoniusz (*Iul.* 9.1). Plutarch (*Caes.* 4, 5.2) również, ale w szerszym i ogólniejszym kontekście.

³⁹ Suet., *Iul.* 9.2.

⁴⁰ Ibidem. Na te działania Bibulusa zwrócili uwagę i je odnotowali: Cycon (Att. 2.21.3—5), Swetoniusz (*Iul.* 20.1), Plutarch (*Pomp.* 48.4), Kasjusz Dion (38.6.5). Zob. też: App., *BC* 2.12.45; L.A. Burckhardt, *Politische Strategien der Optimaten in der späten römischen Republik*, Stuttgart

dziele historycznym Tanuzjusz Geminus⁴¹. Podobne wiadomości zawarł także Cyce-ron w jednym z listów napisanych do niejakiego Aksjusza. Oskarżył w nim Cezara o zamiar sięgnięcia po władzę królewską⁴². Wszyscy oprócz Tanuzjusza byli optymatami współczesnymi Cezarowi, czyli jego politycznymi przeciwnikami, a Bibulus nawet jego osobistym wrogiem. Mieli więc powód, by Cezara oraz współpracujących z nim polityków zwalczać i oskarżać o tak nieczne zamiary. Nie wiadomo też, skąd konkretnie zaczerpnęli informacje, które rozpowszechniali w Rzymie. W dodatku nie sposób tych wiadomości zweryfikować i potwierdzić⁴³. Budzą więc uzasadnione wątpliwości. Zwłaszcza że do wspomnianego spisku ostatecznie nie doszło. Według krążących po Rzymie plotek Krassus — w dniu, w którym spiskowcy zaplanowali dokonanie rzezi senatorów — nie przybył na posiedzenie senatu. W rezultacie Cezar, który miał dać ustalony sygnał do rozpoczęcia ich likwidacji, nie mógł tego zrobić⁴⁴.

Jak informacje, a właściwie pomówienia o udziale Cezara w tym spisku ocenić? Tendencje do podejmowania działań o takim charakterze z pewnością miał. Podobne bowiem posunięcia realizował już wcześniej⁴⁵. Sugerowałoby to, że mógł w spisku uczestniczyć, wykonując drugorzędne, chociaż bardzo istotne zadania⁴⁶. Mówienie w tym kontekście o jego dążeniach do władzy królewskiej jest jednak przesadą, jako że był wówczas zbyt młodym i mało znaczącym politykiem. Stwierdzenie to nie oznacza jednakże podważania informacji o zarzutach stawianych Cezarowi.

1988, s. 195—198 oraz 184—185; M.J.G. Gray-Fow, *The Mental Breakdown of a Roman Senator: M. Calpurnius Bibulus*, „Greece and Rome” 1990, vol. 37, s. 180—181; L. de Libero, *Obstruktion. Politische Praktiken im Senat und in der Volksversammlung der aufgehenden römischen Republik (70—49 v. Chr.)*, Stuttgart 1992, s. 61—62, 65; N. Rogosz, *Polityczna rola...*, s. 87—88.

⁴¹ Suet., *Iul.* 9.2. Zob. także: Plut., *Caes.* 22.

⁴² Suet., *Iul.* 9.2. Podobne zastrzeżenia do zamiarów Cezara, włożone w usta Cycerona, sformułował Plutarch (*Caes.* 4.4).

⁴³ Jedynym tekstem źródłowym zawierającym lakoniczne informacje o ich oskarżeniach wysuwanych pod adresem Cezara jest jego biografia autorstwa Swetoniusza (*Iul.* 9.2). Zob. R. Morstein-Marx, *Julius Caesar...*, s. 36.

⁴⁴ Suet., *Iul.* 9.2. Według Sallustiusza (*Cat.* 18) nie udało się to dlatego, że uczestnikom spisku hasło do działania za wcześnie dał Katylina, gdy przed kurią było ich zbyt mało. Kasjusz Dion (36.44.3—4) zasugerował, że przyczyną niepowodzenia sprzysiężonych było ujawnienie ich planów i przydzielenie konsulom 65 roku straży przybocznej.

⁴⁵ Przykładem była jego wizyta w Galii Przedalpejskiej i podburzanie mieszkańców kolonii łatyńskich zza Padu do energiczniejszych starań o prawa obywatelskie: Suet., *Iul.* 8; N. Rogosz, *Gajusz Juliusz Cezar...*, s. 340—352; idem, *Wokół datacji...*, s. 227—229.

⁴⁶ Postaciami pierwszoplanowymi byli Krassus oraz P. Korneliusz Sulla i P. Autroniusz Petus, ponieważ po ewentualnym sukcesie spiskowców mieli odzyskać utracony urząd i wraz z dyktatorem Krassusem opanować arenę polityczną: Suet., *Iul.* 9.1.

Jego przeciwnicy na pewno to robili, zwłaszcza że oskarżenia te były chwytliwe⁴⁷. W dodatku Cezar stwarzał im okazje do tego. Podkreślał bowiem publicznie pochodzenie od bogini Wenus i Marcjusza Reksa (Ankusa Marcjusza). Lubił wystawność, miał królewski gest itp.⁴⁸ W omawianym czasie jednak na pewno były one bezpodstawne. Nie można wykluczyć, że Cezar naśladował poczynania bliskich sobie osób, np. G. Mariusza, czy wpływowych Rzymian, z którymi już współpracował, zwłaszcza Pompejusza lub Krassusa⁴⁹. Jeżeli pomówienia Cezara o uczestniczenie we wzmiankowanym spisku miały jakąś sensowną podstawę, stanowisko dowódcy jazdy (*magister equitum*), które ponoć mu obiecano, było wtedy dla niego szczytem marzeń. W razie powodzenia planów spiskowców stałby się drugą osobą w państwie. Dla Krassusa natomiast była to okazja, by nadrobić zaległości, jakie miał w stosunku do osiągnięć Pompejusza⁵⁰. Trzeba jednak mieć na uwadze, że dyktatura od czasów L. Korneliusza Sulli była powszechnie znienawidzona. Sięgając po nią, Krassus mógł także wiele stracić. Poważne wątpliwości budzą też inne wysuwane pod adresem spiskowców oskarżenia, np. zamiar dokonania rzezi wśród senatorów. Czy konflikty w Rzymie były wtedy tak ostre, że mogły skłonić uczestniczących w nich polityków do sięgnięcia po tak drastyczne środki? Jest możliwe, a nawet bardzo prawdopodobne, że były to wyolbrzymione pomówienia, wykreowane przez politycznych przeciwników Cezara i Krassusa⁵¹.

⁴⁷ Niedopuszczeniu do odrodzenia się władzy królewskiej służyły m.in. odpowiednie rozwiązania ustrojowe funkcjonujące w Republice. Oskarżenie kogoś o *regnum* natychmiast więc przyciągało uwagę. Dowodem tego było np. eksponowanie przez zamachowców, którzy w 44 roku zamordowali Cezara, jako głównej przyczyny uśmiercenia go jego zabiegów o władzę królewską: Plut., *Caes.* 60.1; Cic. 40.1; App., *BC* 2.111.462, 113.470.

⁴⁸ Zob. Suet., *Iul.* 6.1, 7.2; Plut., *Caes.* 5.1–2, 5.4–5, 6.1–4, a także: 3.2, 4.2–3.

⁴⁹ Wszyscy oni podjęli działania, które można było zakwalifikować jako wystąpienia przeciwko państwu. Mariusz np. w latach 88–87 (Plut., *Mar.* 34–46; Flor. 2.9.6–17; App., *BC* 1.55.241–75.346; Cass. Dio 35.102.8–11). Pompejusz i Krassus po kilku latach, opowiadając się po stronie Sulli (Plut., *Crass.* 6.2–3; *Pomp.* 6.1–4; App., *BC* 1.80.366–368; Cass. Dio 35.107). Podobnie postąpili w 71 roku, gdy zabiegali o konsulat na rok następny (Plut., *Crass.* 11.7–12.2; *Pomp.* 21.3–22.1; App., *BC* 1.121.560–565).

⁵⁰ Krassus, rywalizujący z Pompejuszem o państwowe stanowiska i zaszczyty (Plut., *Crass.* 6, 4–7, 5), od konsulatu w 70 roku (Plut., *Crass.* 12; *Pomp.* 22–23) nie osiągnął żadnej godności. W dodatku w latach 67–66 został przez Pompejusza — po uzyskaniu przez niego dowództwa w wojnach z piratami (Plut., *Pomp.* 25) oraz przeciwko Mitrydatesowi VI, królowi Pontu (Plut., *Pomp.* 30) — wyraźnie zdystansowany.

⁵¹ Przypuszczenia te mają sensowne podstawy. Pogłoski takie, krążące w latach 66–65 po Rzymie dawały bowiem nadzieję na przeciwstawienie obydwóm wielu mieszkańców stolicy. Słabością owych oskarżeń jest to, że informacje o nich zachowały się tylko w tekście Swetoniusza (*Iul.* 9.1) wskazującego zresztą, że zaczerpnął je od wrogów Cezara. Zob. też w tym kontekście materiały źródłowe cytowane w przyp. 34.

Cezara podejrzewano wtedy także o udział w spisku zorganizowanym razem z G. Kalpurniuszem Pizonem⁵². Na ten temat również niewiele wiadomo. Informacje z tym związane są bowiem niejasne i bardzo niepewne. Ich źródłem także były pomówienia wrogich Cezarowi polityków. Jednym z nich był — wspomniany już — G. Skryboniusz Kurion, drugim — mniej znany M. Aktoriusz Nazo⁵³. Do porozumienia między Cezarem a Pizonem miało dojść po ujawnieniu poprzedniego sprzysiężenia. Mianowicie wskutek pogłosek o udziale w nim Pizona, w celu pozbycia się go ze stolicy, senat — podobno w wyniku zabiegów Krassusa — nadał mu nadzwyczajną komendę w Hiszpanii Bliższej oraz rangę *quaestor pro praetore*⁵⁴. Wtedy obydwaj mieli uzgodnić, że Pizon po przybyciu do Hiszpanii, wykorzystując Ambronów, zainicjuje niepokoje w swojej prowincji, natomiast Cezar przy pomocy Galów zza Padu — w stolicy⁵⁵. Realizację zamierzeń obydwu uniemożliwiła podobno śmierć Pizona w 64 roku⁵⁶.

W związku z tym sprzysiężeniem także nasuwają się różne pytania i wątpliwości. Jak wynika z informacji źródłowych, prawdopodobnie zawiązano je na początku 65 roku⁵⁷. Kiedy więc miało być zrealizowane, jeżeli doprowadzenie go do skutku uniemożliwiła śmierć Pizona w 64 roku? Wtedy czy jeszcze później? W oparciu o pomówienia Skryboniusza Kuriona i Aktoriusza Nazo udzielenie odpowiedzi na te pytania nie jest możliwe⁵⁸. Podobnie jest przy wyjaśnianiu następnej kwestii, czyli ściągnięcia do Rzymu Galów⁵⁹. Pod jakim pozorem i kiedy zamierzano ich sprowadzić do stolicy? Najprawdopodobniej w czasie rozstrzygnięcia sprawy obywatelstwa rzymskiego dla Transpadanów.

⁵² Suet., *Iul.* 9.3. Zob. też: Cic., *Sull.* 67—68; *Mur.* 81; Sall., *Cat.* 19; Ascon. 66, 83, 92 Cl.; Cass. Dio 36.44.5; M. Piegoń, *Krassus...*, s. 102—104. Obszerniejsze informacje o nim: I. Hofmann-Löbl, *Die Calpurnii...*, s. 144—149.

⁵³ Na nich, jako źródło informacji na ten temat, wskazał Swetoniusz (*Iul.* 9.3).

⁵⁴ Suet., *Iul.* 9.3. Zob. też: Sall., *Cat.* 19 oraz Cass. Dio 36.44.5; W. Feemster Jashemski, *The Origins and History of the Proconsulate and the Proprætorian Imperium to 27 B.C.*, Chicago 1950, s. 127; B. Levick, *Catiline...*, s. 36.

⁵⁵ Suet., *Iul.* 9.3.

⁵⁶ Swetoniusz (*Iul.* 9.3) oraz Kasjusz Dion (36.44.5) jedynie ją odnotowali. Szerzej o jej okolicznościach nadmienił Sallustiusz (*Cat.* 19). Zob. Ascon. 92—93 Cl.; R. Seager, *Pompey...*, s. 59—60. Datacja jego śmierci na 64 rok: T.R.S. Broughton, *The Magistrates...*, vol. 2, s. 163.

⁵⁷ Z relacji Sallustiusza (*Cat.* 19), Askoniusza (92—93 Cl.), Swetoniusza (*Iul.* 9.3) i Kasjusza Diona (36.44.3—5) wynika, że doszło do tego po ujawnieniu i udaremnieniu poprzedniego spisku, co miało miejsce w tym czasie.

⁵⁸ Zob. w tym świetle: Suet., *Iul.* 9.3.

⁵⁹ Wspomniał o tym jedynie Swetoniusz (*Iul.* 9.3). Ograniczył się jednak do podania ogólnej informacji o umowie zawartej między Cezarem a Pizonem w tej sprawie.

Przyznanie obywatelstwa rzymskiego mieszkańcom terenów leżących za Padem próbował forsować M. Licyniusz Krassus w czasie swej cenzury w 65 roku⁶⁰. Być może on i Cezar zamierzali ściągnąć Galów do stolicy w czasie omawiania tej sprawy. Dawała bowiem okazję do nagłośnienia nie tylko kwestii obywatelstwa dla mieszkańców obszarów położonych za Padem, lecz także innych problemów dotyczących Galii Przedalpejskiej. Wiadomo jednak było, że Galowie bez powodu do stolicy nie przybędą, należało ich tym zainteresować. Ponieważ Krassus był już wtedy bardzo zamożnym i wpływowym politykiem, nie byłoby z tym problemu. Zwłaszcza że prawdopodobnie przyciągnęliby ich do Rzymu środkami politycznymi, np. wysunięciem korzystnych dla nich projektów legislacyjnych⁶¹.

Rozstrzygnąć tej kwestii w sposób niebudzący wątpliwości jednak się nie da. Wiemy bowiem, że ów projekt ustawodawczy Krassusa spotkał się ze sprzeciwem drugiego cenzora — Kw. Lutacjusza Katulusa, co odnotowali Plutarch i Kasjusz Dion oraz badacze współcześni, m.in.: Suolahti, Seager, Piegdoń czy Morstein-Marx⁶². W rezultacie doszło między nimi do ostrego konfliktu. Nie mogąc go rozwiązać, jeszcze w 65 roku obydwaj cenzorowie ustąpili z urzędu⁶³, mimo że ich kadencja miała trwać 18 miesięcy. Tym samym ta inicjatywa ustawodawcza Krassusa upadła, a sprowadzanie Galów do Rzymu stało się nieaktualne. Mieszkańcy terenów leżących w Galii Przedalpejskiej za Padem, beneficjenci tej inicjatywy, na przyznanie obywatelstwa rzymskiego musieli poczekać jeszcze wiele lat⁶⁴.

W związku z tymi wydarzeniami nasuwają się dalsze pytania. Czy owa intryga polityczna organizowana była za wiedzą Krassusa, czy za jego plecami? Wszystko wskazuje, że raczej za zgodą tego potentata. W trakcie jej realizacji konieczne bowiem byłoby jego współdziałanie. Sam Cezar, sprawujący dopiero edylat, czyli

⁶⁰ O tym: Cass. Dio 37.9.3. Zob. też: Cic., *Balb.* 50; Suet., *Iul.* 9.3; Plut., *Crass.* 13.1; J. Suolahti, *The Roman Censors...*, s. 471; M. Piegdoń, *Galia Przedalpejska. Studia nad rzymską obecnością w północnej Italii w III—I w. p.n.e.*, Kraków 2009, s. 206; idem, *Krassus...*, s. 107—108.

⁶¹ Nie można wykluczyć, że zamierzali ich np. zainteresować włączeniem do grona Transpadanów mających, zgodnie z planami Krassusa, otrzymać rzymskie obywatelstwo.

⁶² Plut., *Crass.* 13.1; Cass. Dio 37.9.3; J. Suolahti, *The Roman Censors...*, s. 471; R. Seager, *Pompey...*, s. 60; M. Piegdoń, *Krassus...*, s. 107—108; R. Morstein-Marx, *Julius Caesar...*, s. 48.

⁶³ Plut., *Crass.* 13.1; Cass. Dio 37.9.3; T.R.S. Broughton, *The Magistrates...*, vol. 2, s. 157. Doprowadziło to do kryzysu tego kolegium urzędniczego. Konieczny był bowiem wybór nowych cenzorów, co zrealizowano w 64 roku; zob. J. Suolahti, *The Roman Censors...*, s. 468, 471—472. Ci jednakże, po natknięciu się na zdecydowane przeciwdziałanie trybunów ludowych obawiających się usunięcia ich z senatu, również ustąpili ze stanowiska (Cic., *Dom.* 84; Plut., *Cic.* 27.3; Cass. Dio 37.9.4).

⁶⁴ Obywatelstwo rzymskie uzyskali za sprawą Cezara dopiero w 49 roku. Zob. S.L. Utczenko, *Kryzys i upadek republiki w starożytnym Rzymie*, przeł. M. Łesiów, Warszawa 1973, s. 327; L. Minieri, *Roma e la Transpadana*, „Labeo” 1986, no. 32, s. 325—326; K. Bringmann, *Historia republiki rzymskiej...*, s. 326—327.

mający zbyt słabą pozycję na arenie politycznej, mimo że było już o nim głośno⁶⁵, nie zdołałby przekonać Galów do przybycia do Rzymu i wzięcia udziału w rozgrywkach z optymatami, ponieważ nie był w stanie ich za to wynagrodzić⁶⁶. To mógł uczynić jedynie ktoś znacznie bardziej wpływowy i potężniejszy, czyli Krassus. W związku z tym nasuwa się następane pytanie: czy była to kolejna próba uzyskania nadzwyczajnej pozycji w Rzymie przez Krassusa i Cezara? Wszystko wskazuje na to, że pierwsze niepowodzenie⁶⁷ ich nie zniechęciło. Zwłaszcza że sprawowana przez Krassusa cenzura dawała im znacznie większe możliwości⁶⁸. Krassus więc zapewne podejmował działania o charakterze oficjalnym, Cezar i Pizon zaś takie, które nie były zgodne z prawem i ówczesną racją stanu. Pierwszy z tych dwóch znał Galię Nadpadańską⁶⁹, teoretycznie mógł więc zorganizować ściągnięcie Galów do stolicy. Tym bardziej, że miał możliwość powołania się na Krassusa, który tym zamierzeniom patronował. Cezara można więc postrzegać jako organizatora owego sprzysiężenia od strony technicznej, działającego z inicjatywy i za zgodą Krassusa — inicjatora całego przedsięwzięcia⁷⁰. Zadaniem Pizona natomiast było zapewne odwrócenie uwagi rzymskich władz od stolicy i zajęcie ich Hiszpanią, co Cezarowi mogło pomóc w sprowadzeniu do Rzymu Galów, a następnie w zrealizowaniu wspólnie z Krassusem ich planów⁷¹.

Oprócz już wspomnianych spraw Cezar zajmował się także problemami typowymi dla edylów. Politycy piastujący tę godność byli kojarzeni przede wszystkim z zaspokajaniem potrzeb obywateli. Ich obowiązki obejmowały m.in.: nadzorowanie służb odpowiedzialnych za zapewnienie porządku i bezpieczeństwa w mieście,

⁶⁵ Zob. w tym kontekście: Suet., *Iul.* 2—9; Plut., *Caes.* 1—5.

⁶⁶ Korzyści materialnych nie mógł im zapewnić, ponieważ był wtedy w bardzo trudnej sytuacji (App., *BC* 2.1.3). Ponadto zajęcie się przez Cezara sprawami Galów zamieszkujących Galię Przedalpejską, zarządzaną przez G. Kalpurniusza Pizona, jednego z najbardziej wpływowych optymatów (zob. W. Feemster Jashemski, *The Origins...*, s. 149; T.R.S. Broughton, *The Magistrates...*, vol. 2, s. 143, 154, 159. O nim: I. Hofmann-Löbl, *Die Calpurnii...*, s. 120—129) nie wchodziło w grę, jako niezgodne z prawem. Groziło też wywołaniem wielkiej afery.

⁶⁷ Autor ma tu na myśli ich potencjalny udział w już wspomnianym spisku P. Korneliusza Sulli i P. Autroniusza Petusa.

⁶⁸ W czasie realizowania spisku Sulli i Autroniusza Krassus był osobą prywatną. Na urząd cenzora wraz z Katulusem został wybrany dopiero w 65 roku (J. Suolahti, *The Roman Censors...*, s. 471; J. Linderski, *Rzymskie zgromadzenie...*, s. 121). Wcześniej formalnie nie miał możliwości podejmowania jakichkolwiek inicjatyw politycznych.

⁶⁹ Suet., *Iul.* 8. Zob. N. Rogosz, *Gajusz Juliusz Cezar...*, s. 340—352; idem, *Wokół datacji...*, s. 221—231.

⁷⁰ Jako cenzorowi, mającemu m.in. dbać o moralność zasiadających w senacie polityków, nie wypadało mu jawnie podejmować działań sprzecznych z tymi obowiązkami.

⁷¹ Do wypełnienia takich zadań Pizon doskonale się nadawał. Jego charakterystyka: Sall., *Cat.* 19; Cass. Dio 36.44.4—5; zob. też: Suet., *Iul.* 9.3.

kontrolowanie targowisk, zwalczanie spekulacji, pieczę nad zaopatrzeniem stolicy w żywność, organizowanie uroczystości publicznych, igrzysk, uczt dla ludu czy starania o utrzymanie w należytym stanie różnych obiektów publicznych⁷². W 65 roku Cezar sprawując urząd edyla kurulnego, dał się poznać również od tej strony.

Swetoniusz, a także współcześni historycy, tacy np. jak: Seidel, Fuller, Will, Canfora, Tatum, Morstein-Marx, odnotowali, że Cezar odrestaurował komicjum (*comitium*) oraz całe forum⁷³. Odnowił również wszystkie bazyliki służące — jak wiadomo — jako miejsca posiedzeń trybunałów sądowych oraz hale targowe⁷⁴. Przyozdobił też Kapitol — wznosił na jego obszarze tymczasowe portyki. W nich zaś urządził wystawę będących w jego posiadaniu rodzinnych i rodowych pamiątek, cennych dla wszystkich Juliuszów⁷⁵.

W związku z tym należy zwrócić uwagę, że Cezar zajął się renowacją tych obiektów, z których Rzymianie ciągle korzystali, niezbędnych im zarówno w załatwianiu spraw publicznych, jak i prywatnych. Tworzyły one w Rzymie centrum życia religijnego i politycznego, były miejscem handlu oraz spotkań przy różnych okazjach⁷⁶. Przypominały zaś każdemu imię Cezara, gdyż był inicjatorem ich odrestaurowania. Stanowiły więc miejsca oraz obiekty propagandowo nośne. Dzięki ich odnowieniu — jak każdy polityk — mógł zyskać wielką popularność, gdyż odwiedzający je Rzymianie za każdym razem stykali się z jego imieniem. Komicjum, forum, bazyliki odgrywały też ważną rolę w życiu mieszkańców stolicy wywodzących się z niższych warstw społecznych, wielu z nich bowiem również często

⁷² O edylacie oraz uprawnieniach i obowiązkach edylów: J.W. Kubitschek, *Aedilis*, w: *Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Bd. 1, Hrsg. G. Wissowa, W. Kroll, K. Ziegler, Stuttgart 1894, szp. 448—464, szczególnie 452—454.

⁷³ Suet., *Iul.* 10.1; J. Seidel, *Fasti aedilici...*, s. 58; J.F.C. Fuller, *Julius Caesar...*, s. 60; W. Will, *Julius Caesar...*, s. 24; L. Canfora, *Giulio Cesare...*, s. 22; W.J. Tatum, *Always I Am Caesar*, [Blackwell Publishing] 2008, s. 35; R. Morstein-Marx, *Julius Caesar...*, s. 46.

⁷⁴ Suet., *Iul.* 10.1.

⁷⁵ Ibidem. Zdaniem Plutarcha (*Caes.* 6.1—4), Cezar wykorzystał tę wystawę przede wszystkim do ożywienia ugrupowania popularów. Biograf ten podkreślił bowiem wystawienie na Kapitolu posągów G. Mariusza i bogini zwycięstwa, upamiętniających sukcesy militarne tego wielkiego wodza (*Caes.* 6.1—4). Podobnie postrzeżał to Wellejusz Paterkulus (2.43.4). Zob. także: H. Strasburger, *Caesars Eintritt...*, s. 14, 86, 136; L. Ross Taylor, *The Rise of Julius Caesar...*, s. 15; J. Martin, *Die Popularen in der Geschichte der Späten Republik*, Diss. Freiburg i. Br. 1965, s. 32—33; P.J.J. Vanderbroeck, *Popular Leadership and Collective Behavior in the Late Roman Republic (ca. 80—50 B.C.)*, Amsterdam 1987, s. 117, 142; Ch.R. Hatscher, *Charisma und Res Publica*, Stuttgart 2000, s. 165; E.S. Gruen, *Caesar as a Politician...*, s. 25. Zob. również R.J. Evans, *Questioning Reputations. Essays on Nine Roman Republican Politicians*, Praetoria 2003, s. 83.

⁷⁶ Znajdowały się one w najważniejszej, centralnej części Rzymu. Wokół niej koncentrowało się zaś życie mieszkańców stolicy.

tam zachodziło. Wiadomo zaś, że na ich poparciu Cezarowi zależało szczególnie⁷⁷. Kapitol także pełnił w jego kalkulacjach ważną rolę, gdyż odpowiednio wykorzystując to centrum życia religijnego Rzymian, mógł doprowadzić do zetknięcia tradycji Juliuszów z historią rzymskiej państwowości. Wiadomo zaś, że starał się to czynić przy każdej nadarzającej się okazji⁷⁸. Umożliwiła mu to szczególnie wystawa pamiątek rodzinnych i rodowych, którą urządził na Kapitolu⁷⁹. Dzięki niej mógł także odpowiednio wyeksponować swój ród, a zwłaszcza siebie, pokazać swą troskę o budowle publiczne, zaangażowanie w sprawy Rzeczypospolitej i obywateli.

Plutarch odnotował także inne działania Cezara kojarzone z troską o potrzeby obywateli. Cechowały się one również jego wielkim zaangażowaniem osobistym oraz podobnym rozmachem⁸⁰. Z tego ostatniego powodu wiązały się z ogromnymi wydatkami. Biograf ten podkreślił więc, że Cezar zorganizował dla Rzymian przedstawienia teatralne, w trakcie świąt zaś uroczyste procesje⁸¹. Urządził także uczty publiczne⁸², obliczone zwłaszcza na ugoszczenie obywateli z niższych warstw społecznych. Zorganizował je z taką hojnością, że przewyższył nią wszystkich poprzedników⁸³. Rezultatem było bardzo pozytywne usposobienie ludu rzymskiego do niego oraz chęć odwzajemnienia się za okazany mu szacunek. Dlatego Rzymianie mieli wyszukiwać dla Cezara coraz to nowe zaszczyty i funkcje publiczne⁸⁴. Jeszcze ważniejszym efektem wspomnianych działań Cezara było zatem pozyskanie ich przychylności na dłuższy czas, co miało dla niego wielkie znaczenie. Nie należy się temu dziwić, Cezar pokazał bowiem, jak korzystnymi — z punktu widzenia Rzy-

⁷⁷ Świadczą o tym jego posunięcia zarówno sprzed, jak i z czasu edylatu: Plut., *Caes.* 4.2—3, 5.1—2, 5.4—5, 6.1—4. Zob. też: Suet., *Iul.* 5.1—6.1, 8, 10.1—2. O działaniach Cezara, którymi mógł zdobyć wsparcie ludu rzymskiego, wspominał także Wellejusz Paterkulus (2.43.3—4).

⁷⁸ Potwierdzają to informacje obydwu biografów Cezara, odnoszące się do pogrzebów jego żony i ciotki (*Iul.* 6.1; Plut., *Caes.* 5.1—2), a także ozdobienia Kapitolu w 65 roku (Suet., *Iul.* 10.1; Plut., *Caes.* 6.1—4). Zob. też: Vell. Pat. 2.41.1.

⁷⁹ Pod tym względem kalkulacje Cezara się sprawdziły. Podobnie było z reakcją wywołaną wśród mieszkańców Rzymu przez ekspozycję zawierającą polityczne przesłanie adresowane do popularów, nawiązującą do osiągnięć militarnych G. Mariusza: Suet., *Iul.* 10.1; Plut., *Caes.* 6, 1—4; L. Ross Taylor, *The Rise of Julius Caesar...*, s. 15.

⁸⁰ Plut., *Caes.* 5.5.

⁸¹ Ibidem; R.L. Jimenez, *Caesar Against Rome. The Great Roman Civil War*, Westport—London 2000, s. 43; R.J. Evans, *Questioning Reputations...*, s. 5; W.J. Tatum, *Always I Am Caesar...*, s. 8.

⁸² Plut., *Caes.* 5.5.

⁸³ Ibidem. W podobnym duchu postąpił jako kurator robót prowadzonych przy via Appia: ibidem. Zob. też literaturę cytowaną w przyp. 124 oraz uwagi Plutarcha odnoszące się do sposobu wykorzystywania przez Cezara funduszy na cele polityczne: *Caes.* 5.4.

⁸⁴ Plut., *Caes.* 5.5.

mian — cnotami się odznaczał⁸⁵. Dał im również do zrozumienia, na co mogliby liczyć, gdyby uzyskał jeszcze ważniejsze stanowiska państwowe.

Rezultaty owych działań Cezara świadczyły o tym, że zapewnił sobie, a w zasadzie kupił, poparcie oraz głosy wielu obywateli⁸⁶. Było to niezwykle ważne podczas zabiegów o następne stanowiska państwowe⁸⁷. Bo to, że będzie się o nie starał, nie budziło najmniejszych wątpliwości. Opisaną aktywnością tworzył sobie również trwałe zaplecze polityczne, zmierzając do uzyskania pozycji patrona i opiekuna rzymskiego ludu⁸⁸.

Kolejne posunięcia Cezara miały inny wydźwięk. Zdecydował się bowiem także na urządzenie imprez o rozrywkowym charakterze, które mogły mu przynieść jeszcze większy rozgłos⁸⁹. Starożytni autorzy zgodnie podkreślają, że zorganizował walki z dzikimi zwierzętami, cieszące się w Rzymie bardzo dużym zainteresowaniem. Zadbął też o to, by wśród rozrywek, które zapewnił obywatelom, nie zabrakło igrzysk gladiatorских, od pewnego już czasu rozwijających się i zyskujących coraz większą popularność⁹⁰. Zamierzał je więc zorganizować na niespotykaną dotąd skalę. Ich rozmachem, zwłaszcza liczebnością gladiatorów, których chciał wystawić do walk na arenie, wystraszył jednak politycznych przeciwników. Spowodowali więc, że senat ograniczył liczbę występujących na arenie zawodników do 320 par, co zgodnie podkreślają autorzy antyczni oraz badacze współcześni, np.: Starsburger, Słapek, Meier czy Morstein-Marx⁹¹. Odtąd nikt nie mógł tego limitu przekroczyć.

⁸⁵ Na przykład poważnym traktowaniem potrzeb niezamożnych Rzymian, hojnością, zaangażowaniem w obronę ich interesów, nawet jeżeli oznaczało to narażenie się znacznie potężniejszym przeciwnikom politycznym. Zob. w tym świetle: Vell. Pat. 2.43.3; Plut., *Caes.* 5.4—6.4.

⁸⁶ Według Plutarcha (*Caes.* 5.4, 6.3—4) tak postrzegali ówczesną działalność Cezara jego główni polityczni oponenti. Zob. też: Vell. Pat. 2.43.3.

⁸⁷ W pierwszej kolejności o preturę, a następnie konsulat. W 63 roku po śmierci Kw. Cecyliusza Metellusa Piusa, ówczesnego najwyższego kapłana, Cezarowi nadarzyła się możliwość zabiegania także o tę godność.

⁸⁸ Podobnie omówione wysiłki Cezara oceniali ówcześni rzymscy politycy: Plut., *Caes.* 5.5, 6.1, 3—4. Zob. Vell. Pat. 2.43.3.

⁸⁹ Dzięki ich organizowaniu większość mieszkańców stolicy, czyli mało zamożni Rzymianie z niższych warstw społecznych, mogła osobiście odczuć hojność Cezara. W dodatku taką darmową rozrywkę cenili i oczekiwali jej najbardziej.

⁹⁰ Suet., *Iul.* 10.2; Plut., *Caes.* 5.5; Cass. Dio 37.8.1. O rozwoju takich igrzysk w Rzymie oraz wzroście ich popularności: D. Słapek, *Gladiatorzy i polityka. Igrzyska w okresie późnej Republiki Rzymskiej*, Wrocław 1995, s. 47—100; idem, *Sport i widowiska w świecie antycznym. Kompendium*, Kraków—Warszawa 2010, s. 289—293, 380—386, 395—399, 442—448.

⁹¹ Zamieszanie, jakie wynikło wtedy w związku z igrzyskami gladiatorскими, które zamierzał wydać Cezar, najlepiej ukazał Swetoniusz (*Iul.* 10.2). Zob. też: Plut., *Caes.* 5.5; Cass. Dio 37.8.2; H. Strasburger, *Caesars Eintritt...*, s. 13—14, 108—109; D. Słapek, *Gladiatorzy...*, s. 103—105; Ch. Meier, *Caesar's Early Political Career...*, s. 33; R. Morstein-Marx, *Iulius Caesar...*, s. 51.

Cezar wystawił więc do rywalizacji na arenie „tylko” 640 gladiatorów. Mimo to ich liczebnością i tak przewyższył wszystkich swoich poprzedników⁹².

Ponieważ walki z dzikimi zwierzętami gromadziły na trybunach bardzo liczną publiczność, ich zorganizowanie dowodzi, że Cezar chciał dla siebie pozyskać jak najwięcej Rzymian. Wydarzenia te zaplanował z wielkim rozmachem. By wypadły imponująco, do ich organizowania wciągnął także Bibulusa, co odnotowali Swetoniusz, Kasjusz Dion oraz współcześni historycy, m.in.: Fuller, Gesche, Canfora, Jimenez czy Morstein-Marx⁹³. Dzięki temu wydawało się, że dla ludu rzymskiego nie żałuje pieniędzy. Świadczyło to także o tym, że Cezar ceni lud i robi wszystko, by uzyskać jego względy i wsparcie.

Podobnie należy postrzegać organizację igrzysk gladiatorских, które jednak urządził sam. Widowiska takie cieszyły się jeszcze większą popularnością, były też kosztowniejsze, co Cezar skrzętnie wykorzystał. Zdaniem Kasjusza Diona oraz licznych współczesnych badaczy na ich zorganizowanie również nie żałował pieniędzy, dlatego odbyły się one z jeszcze większym rozmachem⁹⁴. Polityk liczył bowiem, że fama o poniesionych przez niego kosztach i wysiłkach związanych z przygotowaniem igrzysk szybko rozejdzie się wśród ludu, zwłaszcza gdy zasiadający na widowni mieszkańcy stolicy będą mieli okazję ocenić ich wspaniałość. Mógł więc oczekiwać, że dzięki temu jego popularność nie tylko wzrośnie, lecz — co istotne — utrwali się jeszcze bardziej⁹⁵.

Nie był to jedyny cel Cezara. Podobnie jak innym inicjatorom takich igrzysk, chodziło mu także o uczczenie pamięci ojca⁹⁶. W tym konkretnym przypadku jednak ich organizacja mogła być również wyśmienitym pretekstem do zgromadzenia w stolicy kilkuset bardzo dobrze wyszkolonych gladiatorów, których można było wykorzystać do realizacji określonych politycznych celów — zarówno Cezara, jak i Krassusa, z którym wtedy współpracował. W pierwszej kolejności np. do siłowego, w razie konieczności, przeforsowania odpowiednich ustaw dotyczących ówczesnych projektów obu polityków⁹⁷. W tym zwłaszcza świetle jest jasne, dlaczego owe

⁹² Suet., *Iul.* 10.2; Plut., *Caes.* 5.5; Cass. Dio 37.8.1—2.

⁹³ Suet., *Iul.* 10.1; Cass. Dio 37.8.1; J.F.C. Fuller, *Julius Caesar...*, s. 60; H. Gesche, *Caesar...*, s. 23; L. Canfora, *Giulio Cesare...*, s. 22; R.L. Jimenez, *Caesar...*, s. 43; R. Morstein-Marx, *Julius Caesar...*, s. 50.

⁹⁴ Cass. Dio 37.8.1—2. Zob. Suet., *Iul.* 10.2; Plut., *Caes.* 5.5; D.F. Epstein, *Personal Enmity in Roman Politics 218—43 B.C.*, London—New York 1987, s. 72; D. Słapek, *Gladiatorzy...*, s. 103; idem, *Sport i widowiska...*, s. 212 oraz literaturę cytowaną w przyp. 93.

⁹⁵ Potwierdzają to informacje Plutarcha (*Caes.* 5.5) i Kasjusza Diona (37.8.1—2). Zob. też: R.L. Jimenez, *Caesar...*, s. 43; W.J. Tatum, *Always I Am Caesar...*, s. 8.

⁹⁶ Podkreślił to Kasjusz Dion (37.8.1—2). Zob. również: D. Słapek, *Gladiatorzy...*, s. 103; idem, *Sport i widowiska...*, s. 212; R. Morstein-Marx, *Julius Caesar...*, s. 51.

⁹⁷ Na to, że Cezar mógł mieć taki zamiar, wskazywały obawy jego przeciwników: Suet., *Iul.* 10.2. Zwraca na to uwagę również Słapek (*Gladiatorzy...*, s. 103—105; idem, *Sport i widowiska...*,

igrzyska Cezar zorganizował sam. Jeżeli zgromadzeni przez Cezara gladiatorzy rzeczywiście mieli służyć do osiągnięcia takich celów, to jest oczywiste, że Bibulus mógł w tym tylko przeszkadzać. Musiałby bowiem uczestniczyć w finansowaniu i organizowaniu tego przedsięwzięcia. To zaś spowodowałoby, że miałyby częściową kontrolę nad sposobem wykorzystania zgromadzonych gladiatorów. Przynajmniej w pewnym stopniu musiałby też zostać wtajemniczony w plany Cezara i jego partnera. Tego zaś należało unikać, gdyż mogłoby to uniemożliwić ich zrealizowanie⁹⁸. W tym kontekście nie może także dziwić szastanie przez Cezara pieniędzmi w trakcie organizacji tych igrzysk. Gladiatorów, którzy mieli wykonać jakieś tajne zadanie o politycznym podtekście, trzeba było bowiem bardzo dobrze opłacić, ponieważ ich umiejętności gwarantowały, że wywiążą się ze zleconej im misji⁹⁹. Trzeba im było również zapłacić za ryzyko utraty życia oraz za milczenie¹⁰⁰.

Oczywiście, jeżeli podejrzenia co do podwójnego charakteru organizowanych przez Cezara igrzysk gladiatorских są słuszne, to nie można widzieć w tym polityku głównego inicjatora związanej z nimi intrygi politycznej. O to należy podejrzewać Krassusa, który Cezara wspierał, miał odpowiednie wpływy, pozycję oraz środki potrzebne do realizacji takich zamysłów¹⁰¹. Cezar natomiast, chociaż był zaledwie edylem, dał się już poznać jako polityk zdecydowany, nieobliczalny, o awanturnym usposobieniu, skłonny do intryg¹⁰². Był więc idealnym wykonawcą planów znacznie potężniejszych Rzymian, którzy nie mogli się z takimi zamysłami ujawniać, musieli więc działać dyskretnie, za pośrednictwem osób trzecich. Mimo to działania Cezara i tak wywołały niepokój niektórych senatorów¹⁰³.

s. 212). W tych czasach do wykorzystania przemocy w trakcie realizacji zamysłów różnych polityków dochodziło w Rzymie bardzo często. W czasie intensywnych rozgrywek i tarć na arenie politycznej było to zjawisko powszechne.

⁹⁸ Cezar musiał się z tym liczyć chociażby dlatego, że Bibulus był już z nim skonfliktowany (Suet., *Iul.* 10.1; Cass. Dio 37.8.1–2), a wykorzystanie zgromadzonych w Rzymie gladiatorów do celów innych niż oficjalnie deklarowane było niezgodne z prawem.

⁹⁹ Jeżeli te przypuszczenia są słuszne, olbrzymie koszty organizacji tych igrzysk gladiatorских były oczywiste, zwłaszcza że kumulowała je także niespotykana liczebność zaangażowanych przez Cezara gladiatorów: Suet., *Iul.* 10.2; Plut., *Caes.* 5.5; Cass. Dio 37.8.1–2.

¹⁰⁰ Te powody również mogły znacznie podnieść cenę takiej usługi. W razie ujawnienia takich przyczyn zorganizowania owych igrzysk gladiatorских Cezar musiałby się bowiem liczyć z komplikacjami w dalszej karierze oraz z poważnymi konsekwencjami karnymi.

¹⁰¹ O wielkości majątku Krassusa szerzej wypowiedział się Plutarch (*Crass.* 2). Zob. też uwagi autora zamieszczone na s. 5 oraz w przyp. 24. Cezar zaś znany był wtedy przede wszystkim z olbrzymich długów: Plut., *Caes.* 5.5; App., *BC* 2.1.3. Dlatego Krassus wspomagał go finansowo, gdy padał w tarapaty; Suet., *Iul.* 18.1; Plut., *Caes.* 11.1.

¹⁰² Suet., *Iul.* 4.1, 7.1, 8, 9.1; Plut., *Caes.* 4.1–3, 5.1–5.

¹⁰³ Suet., *Iul.* 10.2. W nieco innym kontekście o obawach niektórych czołowych optymatów związanych z podjętymi wtedy przez Cezara działaniami wspominał Plutarch (*Caes.* 6.4).

Już wspomniane walki z dzikimi zwierzętami zostały przez widzów zapamiętane, a przez autorów antycznych tekstów uwiecznione, nie tylko z powodu ich świetności¹⁰⁴. Stały się bowiem przyczyną konfliktu między Cezarem a Bibulusem, odnotowanego zarówno przez Swetoniusza i Kasjusza Diona oraz historyków współczesnych (m.in.: Seidela, Epsteina, Hofmann-Löbl, Steel czy Morsteina-Marxa). Sprawa ta co jakiś czas przyciągała powszechną uwagę, ponieważ nieporozumienia między tymi dwoma politykami były poważniejszej natury¹⁰⁵. Ich przyczyną było to, że wdzięczność Rzymian za wystawienie owych widowisk, w wyniku nieznanych nam działań Cezara, przypadła nie obydwóm organizatorom, lecz tylko jemu¹⁰⁶. O Bibulusie nikt w tym kontekście nie wspominał. Zrozumiałe więc, że czuł się pokrzywdzony, ponieważ owoce wspólnych działań zebrał tylko Cezar¹⁰⁷. Dlatego Bibulus wskazywał, że przytrafiło mu się to, co Polluksowi w relacjach z Kastorem. Mówiąc konkretnie, dawał do zrozumienia, że został wyprowadzony w pole, a nawet oszukany¹⁰⁸. Odtąd żywił do Cezara wielką, prawdopodobnie nasilającą się wraz z upływem czasu, niechęć, która stopniowo przekształciła się w osobistą wrogość.

Jak Cezar spowodował niezadowolenie Bibulusa, nie wiadomo. Informacje dotyczące tej sprawy zachowane w źródłach są bowiem zbyt ogólne, by w oparciu o nie sformułować konkretne wnioski¹⁰⁹. Nie można wykluczyć, że w relacjach z Cezarem Bibulus był zbyt łatwowski. W rezultacie został przez niego w nieznanym nam sposób wykorzystany. Podczas organizowania widowisk, w których zaprezentowano Rzymianom walki z dzikimi zwierzętami, lub w ich trakcie mógł zostać przez obrotnego partnera zepchnięty na drugi plan. Możliwe, że Cezar go oszukał czy wywiódł w pole, przypisując sobie jego wkład w organizację edytowanych wspólnie widowisk. Na przykład mógł dać Rzymianom do zrozumienia, że to sukces ich obydwu, lecz jego osobisty. Mógł też — co jest jeszcze bardziej prawdopodobne — spowodować, że do wniosku takiego doszli sami Rzymianie¹¹⁰.

¹⁰⁴ Suet., *Iul.* 10.1. Zob. też: Cass. Dio 37.8.1—2.

¹⁰⁵ Swetoniusz (*Iul.* 10.1) i Kasjusz Dion (37.8.1—2) ujęli przyczyny nieporozumień między nimi dość łagodnie. Podobnie Bibulus w swoich wypowiedziach. Jednak w rzeczywistości jego pretensje oraz zastrzeżenia do postępowania Cezara musiały być bardziej zdecydowane. Zob. J. Seidel, *Fa-sti aedilici...*, s. 58; D.F. Epstein, *Personal Enmity...*, s. 81, 85; I. Hofmann-Löbl, *Die Calpurnii...*, s. 187—188, 189—190; C. Steel, *Friends...*, s. 116; R. Morstein-Marx, *Julius Caesar...*, s. 50—51.

¹⁰⁶ Suet., *Iul.* 10.1; Cass. Dio 37.8.1—2.

¹⁰⁷ Suet., *Iul.* 10.1; Cass. Dio 37.8.1—2.

¹⁰⁸ Suet., *Iul.* 10.1; Cass. Dio 37.8.1—2.

¹⁰⁹ Swetoniusz (*Iul.* 10.1) oraz Kasjusz Dion (37.8.1—2), nawiązując do konfliktu między tymi dwoma politykami, skupili się na wyeksponowaniu jego skutków, zwłaszcza niezadowolenia Bibulusa z poczynań Cezara. O nich natomiast nie wspomnieli w ogóle.

¹¹⁰ Według Kasjusza Diona (37.8.1—2) właśnie tak miało być. Rzymianie oczarowani hojnością Cezara oraz rozmachem zorganizowanych przez niego igrzysk gladiatorских uważali, że podob-

W antycznych tekstach źródłowych zachowały się pewne poszlaki, które pozwalają podejrzewać, co mogło się wydarzyć¹¹¹. Cezar znany był z tego, że bardzo dbał o swój wizerunek oraz nagłaśnianie swoich posunięć¹¹². W tym wypadku chyba było tak samo. Również zadbał o rozpropagowanie informacji o swojej hojności, staraniach, a być może nawet o nakładach poczynionych na organizację omawianych widowisk¹¹³. W związku z tym nie można wykluczyć, że zrobiono to tak, że udział Bibulusa w tym przedsięwzięciu został zmarginalizowany, a być może w ogóle przemilczany. Cezara więc powszechnie chwalono, a o Bibulusie nie pamiętano¹¹⁴. W rezultacie polityk ten swoje zabiegi przy organizacji tych widowisk oraz wyłożone na ten cel pieniądze uznał za zmarnowane¹¹⁵.

W ten sposób doszło między Cezarem a Bibulusem do konfliktu, który z czasem stał się widoczny także na arenie politycznej. Animoszje wytworzone między nimi w 65 roku rzutowały nawet na dalszy przebieg ich karier¹¹⁶. Zaostrzyły też relacje między optymatami a popularami. Bibulus bowiem był związany z tymi pierwszymi, a w latach późniejszych odgrywał wśród nich znaczącą rolę¹¹⁷. Cezar zaś postrzegany był jako polityk o przeciwnej orientacji. Wielu, zwłaszcza w kolejnych latach, uważało go nawet za przywódcę popularów¹¹⁸. Jego relacje z Bibulusem wpłynęły

nie było z jego zaangażowaniem i wkładem w organizację walk z dzikimi zwierzętami. Zob. Suet., *Iul.* 10.1; Plut., *Caes.* 5.5.

¹¹¹ Zwłaszcza w tekście Kasjusza Diona (37.8.1—2). W zdecydowanie mniejszym stopniu w biografii Cezara autorstwa Swetoniusza (*Iul.* 10.1) oraz Plutarcha (*Caes.* 5.5).

¹¹² Suet., *Iul.* 6.1, 10.1—2; Plut., *Caes.* 4.1—2, 5.1—2, 5, 6.1—4.

¹¹³ Zob. w tym kontekście: Suet., *Iul.* 10.1; Plut., *Caes.* 5.5. Zob. też: Cass. Dio 37.8.1—2.

¹¹⁴ Zgodnie podkreślili to piszący o tym autorzy antyczni: Suet., *Iul.* 10.1; Cass. Dio 37.8.1—2. Zob. też: Plut., *Caes.* 5.5.

¹¹⁵ Do tego bowiem ową przygodę Bibulusa można sprowadzić. On sam podobno tak drastycznie swej sytuacji nie oceniał: Suet., *Iul.* 10.1; Cass. Dio 37.8.1—2. Zob. też komentarz w przyp. 105.

¹¹⁶ Przyczyniło się do tego jednoczesne sprawowanie przez nich pretury w 62 roku (*Caes.*, *Bell. civ.* 3.16.3; Suet., *Iul.* 15—16; Plut., *Caes.* 8.4; T.R.S. Broughton, *The Magistrates...*, vol. 2, s. 173; T.C. Brennan, *The Praetorship in the Roman Republic*, vol. 2, Oxford 2000, s. 753), a zwłaszcza konsulatu w 59 roku (zob. źródła i literaturę z przyp. 117).

¹¹⁷ Szczególnie dobrze było to widoczne w 59 roku, w trakcie jego konsulatu: Liv., *per.* 103; Vell. Pat. 2.44; Suet., *Iul.* 19—22; Plut., *Caes.* 14.1—7; App., *BC* 2.9.34—14.53; Cass. Dio 38.1—8; G. Zecchini, *L'opposizione a Cesare nel 59a nell'interpretazione storiografica ottimate*, w: *Aspetti dell'opinione pubblica nel mondo antico*, ed. M. Sordi, Milano 1978, s. 98—110; R. Syme, *M. Bibulus and Four Sons*, „Harvard Studies in Classical Philology” 1987, vol. 91, s. 185—186; L.A. Burckhardt, *Politische Strategien...*, s. 184 n., 195 n.; I. Hofmann-Löbl, *Die Calpurnii...*, s. 189—190; F.X. Ryan, *Bibulus as President of the Senate*, „Latomus” 1996, vol. 55, s. 384—388; N. Rogosz, *Polityczna rola...*, s. 63—67, 69—70, a także 72—91.

¹¹⁸ Swetoniusz (*Iul.* 5), a zwłaszcza Plutarch (*Caes.* 4.1—3, 5.1—2) wskazali, że Cezar dążył do związania się z nimi już w latach siedemdziesiątych. W czasie swego edylatu podejmował inicjatywy mające doprowadzić do ich pozyskania oraz zajmował antyoptymacką postawę (Suet.,

więc na aktywność obydwu tych ugrupowań, na sytuację w Republice, a nawet na bieg jej dziejów¹¹⁹. Konflikt dzielący tych polityków wygasł dopiero ze śmiercią Bibulusa¹²⁰.

Inicjatywy Cezara, które przedstawiono w artykule, pozwalają przypuszczać, że koszty jego poszczególnych posunięć były bardzo duże¹²¹. W związku z tym nasuwa się pytanie, skąd czerpał środki potrzebne do zrealizowania swoich zamierzeń? Już przed objęciem stanowiska edyla znany był z tego, że z pieniędzmi się nie liczył. Na wydatkach na cele polityczne, zwłaszcza mających mu przysporzyć popularności czy poprawić jego wizerunek, nie oszczędzał¹²². Podobnie postępował w 65 roku. W czasie swego edylatu na działalność publiczną wydał tak wielkie sumy, że niektórzy starożytni niedwuznacznie sugerowali, że dążył do kupienia najwyższej władzy¹²³. Tymczasem Cezar wywodził się z podupadłej patrycjuszowskiej rodziny. Jego prywatne zasoby nie były tak duże, by pozwalały mu na finansowanie wszystkich przedsięwzięć. Dzięki Plutarchowi wiadomo także, że przed objęciem urzędu edyla kurulnego sprawował funkcję kuratora nadzorującego prace przy via Appia, na co zwrócili uwagę także tacy współcześni historycy, jak: Strasburger, Broughton, Hatscher, Meier czy Tatum. W trakcie piastowania tej godności na związane z tym roboty miał wydać wszystkie swoje zasoby¹²⁴. Jeżeli tak było, to obejmując edylat, pozostał bez jakichkolwiek środków finansowych. W tej sytuacji jednym ze sposobów poprawienia swego położenia było pożyczanie potrzebnych kwot. Cezar znany był bowiem z tego, że ciągle brakowało mu pieniędzy, więc pożyczkami

Iul. 10.1—11, 1; *Plut., Caes.* 5.5, 6.1—4). Tak samo postępował w następnych latach: *Suet., Iul.* 11—17; *Plut., Caes.* 7—8.

¹¹⁹ Ocenę tę potwierdzają rozgrywki polityczne, do których za sprawą Cezara i Bibulusa doszło w Rzymie w 59 roku. Zob. N. Rogosz, *Polityczna rola...*, s. 63—106.

¹²⁰ Doszło do niej w początkowym okresie 48 roku (*Cass. Dio* 41.48.1), po nieudanych dla niego walkach na morzu, w trakcie których dowodził flotą Pompejusza strzegącą przeprawy przez Adriatyk z Italii do Grecji (*Caes., Bell. civ.* 3.5.4, 7.1—8, 4, 15.1—8; *Cass. Dio* 41.44.3—4, 46.1; *Oros.* 6.15.10; R. Syme, *M. Bibulus...*, s. 186—187; M.J.G. Gray-Fow, *The Mental Breakdown...*, s. 186—189; I. Hofmann-Löbl, *Die Calpurnii...*, s. 191).

¹²¹ *Suet., Iul.* 10.1—2; *Plut., Caes.* 5.5—6.4.

¹²² Poświadczają to Plutarch (*Caes.* 5.4—5) oraz Appian (*BC* 2.1.3).

¹²³ Z opiniami takimi występowali przede wszystkim przeciwnicy polityczni Cezara. W senacie, wykorzystując tę sprawę, wystąpił przeciwko Cezarowi Katulus, jeden z czołowych optymatów, reagując na jego posunięcia i towarzyszące im wydatki: *Suet., Iul.* 10; *Plut., Caes.* 5.5—6.4.

¹²⁴ *Plut., Caes.* 5.5; H. Strasburger, *Caesars Eintritt...*, s. 13, 86; T.R.S. Broughton, *The Magistrates of the Roman Republic*, vol. 3: *Supplement*, Atlanta 1986, s. 106; Ch.R. Hatscher, *Charisma...*, s. 165; Ch. Meier, *Caesar's Early Political Career...*, s. 31; W.J. Tatum, *Always I Am Caesar...*, s. 35. O pochodzeniu i pozycji rodziny Cezara: M. Gelzer, *Caesar...*, s. 1, 17; A. Goldsworthy, *Cezar...*, s. 37—40. Do pogorszenia sytuacji materialnej Cezara przyczynił się także Sulla, pozbawiając go dziedzicznych majątności: *Suet., Iul.* 1.1—2.

ratował się bardzo często¹²⁵. Plutarch np. podkreślił, że przed objęciem jednego z urzędów polityk ten zadłużył się na gigantyczną sumę 1300 talentów¹²⁶. Nie można więc wykluczyć, że fundusze potrzebne mu w 65 roku uzyskał w ten właśnie sposób. Trzeba także brać pod uwagę inne źródła pozyskiwania przez niego pieniędzy. Ponieważ nieco wcześniej ożenił się z Pompeją, być może daleką krewniaczką Pompejusza, jest możliwe, że swe działania, przynajmniej częściowo, sfinansował z posagu żony¹²⁷. Potrzebne mu środki mógł też wcześniej otrzymać od Pompejusza za usługi oddane mu w poprzednich latach¹²⁸. Słabością obydwu tych sugestii jest jednak ich sprzeczność ze wspomnianą już informacją Plutarcha o zużyciu przez Cezara wszystkich prywatnych zasobów w trakcie sprawowania funkcji kuratora via Appia. W tej sytuacji należy uważać, że najpewniej wspomógł go Krassus, z którym w 65 roku współpracował. Ten potentat finansowy mógł Cezarowi pomóc także inaczej — poręczając za niego u rzymskich ekwitów, publikanów czy lichwiarzy¹²⁹.

Starożytni autorzy wyeksponowali również dążenie Cezara w 65 roku do pozyskania przychylności ludu rzymskiego oraz ponownego uaktywnienia ugrupowania popularów. Niektórzy sugerowali nawet, że zamierzał ich związać ze sobą¹³⁰. Przeciwni im optymaci zwracali zaś uwagę, że dlatego właśnie Cezar odnowił posągi

¹²⁵ Złą sytuację finansową Cezara w tym czasie wyeksponowali Appian (*BC* 2.1.3) i Plutarch (*Caes.* 5.5). Zob. H. Strasburger, *Caesars Eintritt...*, s. 13–14, 61; W. Will, *Julius Caesar...*, s. 24. Pieniądze Cezar często zdobywał także innymi sposobami, nieraz budzącymi zastrzeżenia i wątpliwości: Suet., *Iul.* 54. Zob. też: *Iul.* 4.2 oraz Plut., *Caes.* 2.1.

¹²⁶ Plut., *Caes.* 5.4–5.

¹²⁷ Małżeństwo to Cezar zawarł niedługo przed objęciem edylatu: Suet., *Iul.* 6.2; Plut., *Caes.* 5.3; M. Gelzer, *Caesar...*, s. 29; H. Gesche, *Caesar...*, s. 23; A. Goldsworthy, *Cezar...*, s. 102–104; R. Morstein-Marx, *Julius Caesar...*, s. 42.

¹²⁸ Cezar prawdopodobnie oddał je Pompejuszowi w trakcie pobytu wśród mieszkańców kolonii latiońskich położonych nad Padem w Galii Przedalpejskiej (Suet., *Iul.* 7–8; N. Rogosz, *Gajusz Juliusz Cezar...*, s. 340–352; idem, *Wokół datacji...*, s. 221–231). Później poparł projekty ustawodawcze Gabiniusza i Maniliusza (K.M. Girardet, *Imperia und provinciae des Pompeius 82 bis 48 v. Chr.*, „Chiron” 2001, Bd. 31, s. 171–187; I. Łuć, *Wojna Gn. Pompejusza z piratami*, w: *Wybitni Rzymianie czasów schyłku Republiki. Gnejusz Pompejusz Wielki (106–48 przed Chrystusem)*, red. N. Rogosz, Katowice 2018, s. 21–23), powierzające Pompejuszowi dowództwa w wojnach toczonych z piratami oraz z Mitrydatesem: Plut., *Pomp.* 25.3–4; Cass. Dio 36.43.2–4; J. Martin, *Die Popularen...*, s. 33, a także 27–28; R. Seager, *Pompey...*, s. 40; L. Canfora, *Giulio Cesare...*, s. 122; W. Dahlheim, *Julius Caesar. Die Ehre des Krieges und die Not des Staates*, Paderborn—München—Wien—Zürich 2005, s. 83–84; E.S. Gruen, *Caesar as a Politician...*, s. 25.

¹²⁹ O ówczesnej współpracy Cezara z Krassusem nadmieniał Swetoniusz (Suet., *Iul.* 9.1). Pośrednio świadczą o niej także wiadomości zamieszczone w jednym z kolejnych rozdziałów tego tekstu (*Iul.* 11.1). Natomiast o ich powiązaniach natury finansowej — te znajdujące się w dalszym jego fragmencie (*Iul.* 18.1) oraz w biografii Cezara autorstwa Plutarcha (*Caes.* 11.1).

¹³⁰ Plut., *Caes.* 6, 1–4. Zob. też: *Caes.* 4.2–3, 5.1–2, a także Suet., *Iul.* 5, 11.

przypominające zwycięstwa G. Mariusza nad Cymbami i Teutonami, ustawił je nocą na Kapitolu, zaskakując wszystkich Rzymian pięknem ich wykonania. Po noc chciał tym także podbudować popularów oraz dodać im odwagi¹³¹. Skutkiem tych jego poczynań miało być zadowolenie mieszkańców stolicy wywodzących się z niższych warstw społecznych, pobudzenie proludowych polityków do zwiększenia aktywności, a tworzących ich zaplecze polityczne Rzymian — do udzielania im większego wsparcia¹³². Nie może więc dziwić, że — według Plutarcha — jeden z przywódców optymatów, Kw. Lutacjusz Katulus, w czasie posiedzenia senatu oskarżał Cezara o podsycanie konfliktów wewnętrznych, występowanie przeciwko Rzeczypospolitej oraz o dążenie do zdobycia władzy w Republice, co odnotowali także tacy współcześni badacze, jak: Will, Jimenez czy Steel¹³³. Niektórzy, np. Starsburger i Hatscher, wskazali, że Cezar nie pozostawił tych ataków Katulusa bez odpowiedzi. Z powodzeniem bronił słuszności podjętych działań, przyczyniając się do jeszcze większego uaktywnienia swych zwolenników¹³⁴.

Jako edyl Cezar wykazał się wielką aktywnością. Pokazał również, że umie uzyskać poparcie mieszkańców stolicy z niższych warstw społecznych, cieszy się wśród nich posłuchem, ma na nich znaczący wpływ i może ich skłonić do podjęcia określonych wystąpień¹³⁵. Dał też do zrozumienia, że jest skłonny bronić interesów Rzymian będących przeciwnikami optymatów i kierować ich poczynaniami¹³⁶. Zademonstrował więc walory, którymi powinien się charakteryzować przywódca popularów. W tym świetle można sugerować, że celem Cezara było pozyskanie ludu rzymskiego do realizacji swoich planów¹³⁷. Dlatego pragnął także zdominować trybunów ludowych, którzy zwykle przewodzili ludowi, oraz wykorzystać ich do urzeczywistnienia własnych zamiarów¹³⁸.

Po zdobyciu wpływów wśród mieszkańców stolicy pochodzących z niższych warstw społecznych Cezar z pomocą niektórych trybunów ludowych zamierzał zdobyć dla siebie prowincję. Według informacji Swetoniusza zaaprobowanych

¹³¹ Plut., *Caes.* 6, 2—3. Zob. również: Suet., *Iul.* 10.1 oraz Plut., *Caes.* 5.5—6.1.

¹³² Tak rezultaty owych działań Cezara postrzegał zwłaszcza Plutarch (*Caes.* 6.2—4). Podobnie Swetoniusz (*Iul.* 10.1), ale akcentował to słabiej.

¹³³ Plut., *Caes.* 6.3—4. Swetoniusz również wspomniał o niezadowoleniu optymatów, ale w związku z innymi działaniami Cezara (*Iul.* 10.1—2). Zob. W. Will, *Julius Caesar...*, s. 24; R.L. Jimenez, *Caesar...*, s. 43; C. Steel, *Friends...*, s. 116.

¹³⁴ Plut., *Caes.* 6.4. Zob. też: Suet., *Iul.* 11.1; H. Starsburger, *Caesars Eintritt...*, s. 14; Ch.R. Hatscher, *Charisma...*, s. 165.

¹³⁵ Wniosek taki wynika przede wszystkim z relacji Plutarcha (*Caes.* 5.5—6.4). Z informacji Swetoniusza w mniejszym stopniu (*Iul.* 10.1—11).

¹³⁶ Plut., *Caes.* 5.5—6.4. Zob. Suet., *Iul.* 10.1—11.

¹³⁷ Plut., *Caes.* 6.1. Tak też jego zamierzenia postrzegali polityczni oponenci: Plut., *Caes.* 6.2.

¹³⁸ Zob. w tym kontekście: Plut., *Caes.* 6.1—2, 4 oraz Suet., *Iul.* 11.

przez współczesnych historyków, np.: Fullera, Gesche czy Seagera, miał nią zostać zależny od Rzymu Egipt¹³⁹. Owi zjednani przez Cezara urzędnicy plebejscy mieli bowiem w jego interesie przeprowadzić na zgromadzeniu ludowym odpowiednią uchwałę¹⁴⁰. Okazję do tego stworzyli mieszkańcy Aleksandrii, którzy niezadowoleni z rządów króla Ptolemeusza Auletesa, wypędzili go z kraju. W Rzymie spotkało się to z negatywnym przyjęciem, ponieważ Auletes otrzymał od senatu tytuł sprzymierzeńca i przyjaciela ludu rzymskiego¹⁴¹. Powstała więc możliwość uzyskania intratnej funkcji, powiązanej z misją ponownego osadzenia Ptolemeusza Auletesa na tronie w Aleksandrii oraz przywróceniem w Egipcie ładu¹⁴². Jednak w rezultacie przeciwdziałania optymatów, którzy wywarli decydujący wpływ na stanowisko senatu w tej sprawie, Cezar jej wtedy nie dostał¹⁴³.

Sprawa ta budzi wiele kontrowersji. Cezar bowiem w 65 roku był politykiem za mało doświadczonym, by mógł otrzymać tak poważne zadanie, wymagające dobrego obeznania w sprawach międzynarodowych. Miał także w Rzymie zbyt słabą pozycję. Nie można więc wykluczyć, że działał w porozumieniu z potężnym protektorem, np. Krassusem, z którym wtedy współpracował¹⁴⁴. Jest możliwe, że Cezar odgrywał w tej sprawie rolę skazanego na porażkę wabika, mającego zwrócić uwagę senatu na tę kwestię i wskazać, że jej niezwłoczne załatwienie leży w interesie Republiki. Zapewne z góry założono, że politykowi tak radykalnemu, proludowemu, wrogowi optymatów, znanemu także z awanturnych skłonności, misji tej senat nie zgodzi się powierzyć¹⁴⁵. Ponieważ jednak sprawa ta musiała być załatwiona, liczone być może, że w miejsce Cezara zostanie wyłoniony nowy kandydat. Tym zaś będzie Krassus, najbardziej wpływowy, a zarazem najślawniejszy z obecnych w stolicy wodzów¹⁴⁶. Wiadomo bowiem, że sprawując w 65 roku urząd cenzora,

¹³⁹ Ibidem; J.F.C. Fuller, *Julius Caesar...*, s. 60—61; H. Gesche, *Caesar...*, s. 24; R. Seager, *Pompey...*, s. 60.

¹⁴⁰ Suet., *Iul.* 11.

¹⁴¹ Ibidem. Szerzej o tej kwestii: M. Siani-Davies, *Ptolemy XII Auletes and the Romans*, „Historia” 1997, Bd. 46, s. 306—340.

¹⁴² Suet., *Iul.* 11.

¹⁴³ Ibidem; M. Siani-Davies, *Ptolemy XII Auletes...*, s. 312—313.

¹⁴⁴ Współdziałanie obydwu jest jednak poświadczane tylko w kontekście podejrzenia ich o zawiązanie wspomnianego spisku, mającego im umożliwić przejście władzy w Rzymie (Suet., *Iul.* 9.1—2). Prawdopodobnie jednak współpracowali także w sprawie egipskiej, ponieważ byli Egipcami bardzo zainteresowani (Suet., *Iul.* 11; Plut., *Crass.* 13.1; M. Siani-Davies, *Ptolemy XII Auletes...*, s. 312—313).

¹⁴⁵ Wskazywały na to chociażby ostatnie zatargi i konflikty Cezara z optymatami: Plut., *Caes.* 6.2—4.

¹⁴⁶ Krassus mógł mieć nadzieję, że otrzyma interesującą go misję na terenie Egiptu, ponieważ dla optymatów było to lepsze rozwiązanie niż powierzenie jej Cezarowi.

bardzo mocno się tą kwestią interesował i usiłował doprowadzić do jej pomyślnego dla siebie załatwienia. Jego starania poskutkowały jednak kolejnym konfliktem z drugim cenzorem — Katulusem¹⁴⁷. W rezultacie musiał ze swych egipskich planów zrezygnować¹⁴⁸. Gdyby zostały zrealizowane, Cezar zapewne zostałby najważniejszym współpracownikiem Krassusa. Opór Katulusa spowodował jednak, że również plany Cezara się nie powiodły.

Oceniając rezultaty politycznej aktywności Cezara w 65 roku, należy pamiętać, że obejmowała ona dwie płaszczyzny. Działania wykraczające poza obowiązki edylów kurulnych oraz posunięcia ściśle łączące się z uprawnieniami owych urzędników.

Te pierwsze wiązały się z przypuszczalnym udziałem Cezara we wspomnianych na początku rozważań sprzysiężeniach, mających doprowadzić do przechwycenia władzy w Republice przez ich uczestników, a także ze współpracą z M. Licyniuszem Krassusem, dążącym do wzmocnienia swojej pozycji w Rzymie. Inicjatywy te zakończyły się niepowodzeniem i poza zacieśnieniem więzów z tym potężnym politykiem innych korzyści prawdopodobnie Cezarowi nie przyniosły.

Natomiast posunięcia wynikające z wypełniania obowiązków edyla kurulnego zapewniły Cezarowi wiele sukcesów. Przede wszystkim wzrost popularności wśród rzymskich plebejuszy z niższych warstw społecznych. Mogło się to przyczynić do odbudowania aktywności popularów na arenie politycznej, zacieśnienia więzów z nimi i zwiększenia wpływów w ich ugrupowaniu. Łączyło się to bowiem z pozyskaniem obywateli związanych z tymi środowiskami, stworzeniem z nich liczącego się zaplecza, koniecznego w dalszym rozwijaniu kariery oraz wzmacnianiu pozycji na arenie politycznej w kolejnych latach.

Efektom poczynań Cezara w trakcie sprawowania edylatu było także zaostrenie jego relacji z optymatami. Przede wszystkim z ich przywódcami, w tym zwłaszcza z Kw. Lutacjuszem Katulusem, najważniejszym w ich gronie. W rezultacie Cezar był przez nich postrzegany jako zdeklarowany i groźny przeciwnik polityczny. Zyskał on także osobistego wroga w osobie M. Kalpurniusza Bibulusa. Było to istotne dlatego, że w latach następnych polityk ten związał się ze wspomnianymi optymatami, a także z tego powodu, że Cezar dwukrotnie zmuszony był funkcjonować z nim w tych samych kolegiach urzędniczych, co miało poważny wpływ nie tylko na ich dalsze kariery, lecz także na dzieje Republiki.

¹⁴⁷ Plut., *Crass.* 13.1; J. Suolahti, *The Roman Censors...*, s. 468, 471—472.

¹⁴⁸ Plut., *Crass.* 13.1.

Bibliografia

- Adcock F.E., *Marcus Crassus Millionaire*, Cambridge 1966.
- Astin A.E., *Censorships in the Late Republic*, „Historia” 1985, Bd. 34, s. 175—190.
- Badian E., *From the Iulii to Caesar*, w: *A Companion to Julius Caesar*, ed. M. Griffin, Willey—Blackwell 2009, s. 11—22.
- Brennan T.C., *The Praetorship in the Roman Republic*, vol. 2, Oxford 2000.
- Bringmann K., *Historia republiki rzymskiej. Od początków do czasów Augusta*, przeł. A. Gierlińska, Poznań 2010.
- Broughton T.R.S., *The Magistrates of the Roman Republic*, vol. 2: 99 BC—31 BC, New York 1952.
- Broughton T.R.S., *The Magistrates of the Roman Republic*, vol. 3: *Supplement*, Atlanta 1986.
- Burckhardt L.A., *Politische Strategien der Optimaten in der späten römischen Republik*, Stuttgart 1988.
- Canfora L., *Giulio Cesare*, Roma—Bari 1999.
- Carcopino J., *Jules César*, Paris 1968.
- Christ K., *Pompeius. Der Feldherr Roms*, München 2004.
- Dahlheim W., *Julius Caesar. Die Ehre des Krieges und die Not des Staates*, Paderborn—München—Wien—Zürich 2005.
- Epstein D.F., *Personal Enmity in Roman Politics 218—43 B.C.*, London—New York 1987.
- Evans R.J., *Questioning Reputations. Essays on Nine Roman Republican Politicians*, Praetoria 2003.
- Feemster Jashemski W., *The Origins and History of the Proconsular and the Proprætorian Imperium to 27 B.C.*, Chicago 1950.
- Fuller J.F.C., *Julius Caesar. Men, Soldier and Tyrant*, London 1965.
- Gelzer M., *Pompeius*, München 1949.
- Gelzer M., *Caesar. Der Politiker und Staatsmann*, Wiesbaden 1960.
- Gesche H., *Caesar*, Darmstadt 1976.
- Girardet K.M., *Imperia und provinciae des Pompeius 82 bis 48 v. Chr.*, „Chiron” 2001, Bd. 31, s. 153—209.
- Goldsworthy A., *Cezar. Życie giganta*, przeł. K. Kuraszkiewicz, Warszawa 2018.
- Gray E.W., *The Consular Elections Held in 65 B.C.*, „Antichthon” 1979, vol. 13, s. 56—65.
- Gray-Fow M.J.G., *The Mental Breakdown of a Roman Senator: M. Calpurnius Bibulus*, „Greece and Rome” 1990, vol. 37, s. 179—190.
- Gruen E.S., *Caesar as a Politician*, w: *A Companion to Julius Caesar*, ed. M. Griffin, Willey—Blackwell, 2009, s. 23—36.
- Hatscher Ch.R., *Charisma und Res Publica*, Stuttgart 2000.
- Havas L., *Notes sur la candidature de Catilina en 66 avant notre ère*, „Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis” 1973, t. 9, s. 33—40.
- Hofmann-Löbl I., *Die Calpurnii*, Frankfurt am Main 1996.
- Jaczynowska M., Pawlak M., *Starożytny Rzym*, Warszawa 2008.
- Jimenez R.L., *Caesar Against Rome. The Great Roman Civil War*, Westport—London 2000.
- John C., *Sallustius über Catilinas Candidature im Jahre 688*, „Rhenisches Museum” 1874, vol. 31, s. 401—431.
- Jones F.L., *Crassus, Caesar, and Catiline*, „Classical Weekly” 1935—1936, vol. 29, s. 89—93.
- Jones F.L., *The First Conspiracy of Catiline*, „The Classical Journal” 1938, vol. 34, s. 410—422.

- Kubitschek J.W., *Aedilis*, w: *Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Bd. 1, Hrsg. G. Wissowa, W. Kroll, K. Ziegler, Stuttgart 1894, szp. 448—464.
- Levick B., *Catiline*, London—New Delhi—New York—Sydney 2015.
- Libero L. de, *Obstruktion. Politische Praktiken im Senat und in der Volksversammlung der ausgehenden römischen Republik (70—49 v. Chr.)*, Stuttgart 1992.
- Linderski J., *Rzymskie zgromadzenie wyborcze od Sulli do Cezara*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1966.
- Łuć I., *Wojna Gn. Pompejusza z piratami*, w: *Wybitni Rzymianie czasów schyłku Republiki. Gnejusz Pompejusz Wielki (106—48 przed Chrystusem)*, red. N. Rogosz, Katowice 2018, s. 13—33.
- Marshall B.A., *Crassus. A Political Biography*, Amsterdam 1976.
- Marshall B.A., *Faustus Sulla and Political Labels in the 60' and 50' BC*, „Historia” 1984, Bd. 33, s. 199—219.
- Martin J., *Die Popularen in der Geschichte der Späten Republik*, Diss. Freiburg i. Br. 1965.
- Meier Ch., *Caesar's Early Political Career*, w: *Julius Caesar*, ed. D. Nardo, San Diego 2002, s. 27—34.
- Minieri L., *Roma e la Transpadana*, „Labeo” 1986, no. 32, s. 322—328.
- Morstein-Marx R., *Julius Caesar and the Roman People*, Cambridge 2021.
- Neuendorff A., *Die römischen Consulwahlen von 78—49 v. Chr.*, Breslau 1913.
- Piegdłoń M., *Galia Przedalpejska. Studia nad rzymską obecnością w północnej Italii w III—I w. p.n.e.*, Kraków 2009.
- Piegdłoń M., *Krassus. Polityk niespełnionych ambicji*, Kraków 2014.
- Ramsey T., *Cicero, pro Sulla 68 and Catiline's Candidacy in 66 B.C.*, „Harvard Studies in Classical Philology” 1982, vol. 86, s. 121—131.
- Rogosz N., *Gajusz Juliusz Cezar a kwestia obywatelstwa rzymskiego mieszkańców kolonii latyńskich w Galii Przedalpejskiej*, w: *W kręgu antycznych politei. Księga jubileuszowa ofiarowana profesorowi Janowi Ilukowi*, red. W. Gajewski, I. Milewski, Gdańsk 2017, s. 340—352.
- Rogosz N., *Polityczna rola senatu w Republice Rzymskiej w latach 59—55*, Katowice 2004.
- Rogosz N., *Wokół datacji kwestury G. Juliusza Cezara*, w: *Florilegium. Studia ofiarowane profesorowi Aleksandrowi Krawczukowi z okazji dziewięćdziesiątej piątej rocznicy urodzin*, red. E. Dąbrowa, T. Grabowski, M. Piegdłoń, Kraków 2017, s. 221—231.
- Ross Taylor L., *Caesar's Early Career*, „Classical Philology” 1941, vol. 36, s. 113—132.
- Ross Taylor L., *Caesar and the Roman Nobility*, „Transactions and Proceedings of the American Philological Association” 1942, vol. 73, s. 1—24.
- Ross Taylor L., *Party Politics in the Age of Caesar*, Berkeley 1949.
- Ross Taylor L., *The Rise of Julius Caesar*, „Greece & Rome” 1957, vol. 4, s. 10—18.
- Ryan F.X., *Bibulus as President of the Senate*, „Latomus” 1996, vol. 55, s. 384—388.
- Salmon E.T., *Catiline, Crassus, and Caesar*, „American Journal of Philology” 1935, vol. 56, s. 302—316.
- Seager R., *Pompey. A Political Biography*, Berkeley—Los Angeles 1979.
- Seidel J., *Fasti aedilici*, Breslau 1908.
- Siani-Davies M., *Ptolemy XII Auletes and the Romans*, „Historia” 1997, Bd. 46, s. 306—340.
- Słapek D., *Gladiatorzy i polityka. Igrzyska w okresie późnej Republiki Rzymskiej*, Wrocław 1995.
- Słapek D., *Sport i widowiska w świecie antycznym. Kompendium*, Kraków—Warszawa 2010.
- Steel C., *Friends, Associates and Wives*, w: *A Companion to Julius Caesar*, ed. M. Griffin, Willey—Blackwell 2009, s. 112—125.
- Strasburger H., *Caesars Eintritt in die Geschichte*, München 1938.
- Sumner G.V., *The Consular Elections of 66 BC*, „Phoenix” 1965, vol. 19, s. 226—231.
- Suolahti J., *The Roman Censors. A Study on Social Structure*, Helsinki 1963.
- Syme R., *M. Bibulus and Four Sons*, „Harvard Studies in Classical Philology” 1987, vol. 91, s. 185—198.

- Syme R., *Rewolucja rzymska*, przeł. A.M. Baziór, Poznań 2009.
- Tatum W.J., *Always I Am Caesar*, [Blackwell Publishing] 2008.
- Utczenko S.L., *Kryzys i upadek republiki w starożytnym Rzymie*, przeł. M. Łesiów, Warszawa 1973.
- Vanderbroeck P.J.J., *Popular Leadership and Collective Behavior in the Late Roman Republic (ca. 80—50 B.C.)*, Amsterdam 1987.
- Ward A.M., *Marcus Crassus and the Late Roman Republic*, Columbia—London 1977.
- Will W., *Julius Caesar. Eine Bilanz*, Stuttgart—Berlin—Köln 1992.
- Wiseman T.P., *The Senate and the Populares, 69—60 B.C.*, w: *Cambridge Ancient History*, vol. 9: *The Last Age of the Roman Republic, 146—43 B.C.*, eds. J.A. Crook, A. Lintott, E. Rawson, Cambridge 1994, s. 327—367.
- Yakobson A., *Elections and Electioneering in Rome. A Study in the Political System of the Late Republic*, Stuttgart 1999.
- Zecchini G., *L'opposizione a Cesare nel 59a nell'interpretazione storiografica ottimate*, w: *Aspetti dell'opinione pubblica nel mondo antico*, ed. M. Sordi, Milano 1978, s. 98—110.

Norbert Rogosz

C. Iulius Caesar's office of aedile (65 BC) and its political contexts

Summary

In discussing C. Iulius Caesar's office of aedile held by him in 65 BC, the author of the present article included in his deliberations Caesar's activity on two levels: his actions going beyond the powers of the curule aedile and the measures closely related to the duties thereof. The former ones were connected to the accusations that Caesar had taken part in the conspiracies organized at that time, whose participants aimed at seizing power in the Republic. These allegations concerned Caesar's cooperation, also in this context, with Marcus Licinius Crassus. The latter ones, that is the activities closely related to the duties of the curule aedile, pertained to Caesar's actions implemented within the prerogatives of these officials, that he took either independently or in cooperation with Marcus Calpurnius Bibulus, his peer at the office. Discussing both abovementioned aspects, the author analyzes the grounds of Caesar's specific initiatives, contemplates the course of their implementation as well as their circumstances and conditions. He pays special attention to the positive and negative outcomes of his moves, presenting them both on a personal and public level.

Key words: aedile, Caesar, Crassus, Bibulus